

DİZAYNIN AKTUAL PROBLEMLƏRİ

Bakı, Azərbaycan
2025

DİZAYNIN AKTUAL PROBLEMLƏRİ

Bakı, Azərbaycan
2025

NƏŞRİYYAT EVİ:

Murtuza Muxtarov 194, Bakı, Azərbaycan,
Bakı AZ1010, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)

tel.: +(994) 12 492-59-03

(13-21)

(13-22)

web: www.unec.edu.az

email: unecdesignjournal@unec.edu.az

Nüsxələrin sayı: 100

Jurnal UNEC “İqtisad Universiteti”-nin nəşriyyatında çap olunub

Jurnalın rəsmi saytı: www.journals.unec.edu.az

REDAKSIYA HEYƏTİ

BAŞ REDAKTOR:

Lalə Məmmədova Hamlet

UNEC Dizayn məktəbi, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)

BAŞ REDAKTOR MÜAVİNİ:

Elfanə Qasımova Nəsimi

UNEC Dizayn məktəbi, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)

İDARƏETMƏ REDAKTORU:

Aytən Ağayeva Əliağa

İlahə İsayeva Sabir

UNEC Dizayn məktəbi, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)

KORREKTOR:

Pərvin Namazova Eldarlı Əhməd

UNEC Dizayn məktəbi, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)

REDAKSIYA ŞURASININ ÜZVLƏRİ

Sədaqət Əliyeva

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti, Azərbaycan

Sevil Kərimova

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti, Azərbaycan

Kübraxanım Əliyeva

Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası, Azərbaycan

Sevil Sadıxova

Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası, Azərbaycan

Bakhodir Matchonov

Daşkənd Memarlıq və İnşaat Universiteti, Özbəkistan

Rumeysa Ragsana

Şeyx Faysal bin Qasım Əl Tani Muzeyi Elmi Bərpa Laboratoriyası, Qətər.

Minarə Quliyeva

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiyə

Afət Aslanova

Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası, Azərbaycan

Rayihə Məmmədli

Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası, Azərbaycan

Xanım Əsgərova

Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası, Azərbaycan

Nigar Ələsgərova

Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası, Azərbaycan

Mələhət Eynullayeva

Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti, Azərbaycan

Aytən Şərifova

Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti, Azərbaycan

Təranə Əbdülrəhimova

Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti, Azərbaycan

Şəhla Abbasova

Xəzər Universiteti, Azərbaycan

Mehriban Novruzova

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC), Azərbaycan

Namiq Abbasov

Bakı Mühəndislik Universiteti, Azərbaycan

Tofiq Mirzəyev

Azərbaycan Texnologiya Universiteti, Azərbaycan

ÖN SÖZ

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin (UNEC) 95 illik yubileyi münasibətilə UNEC Dizayn məktəbi tərəfindən nəşr edilən "Dizaynın aktual problemləri" jurnalının bu xüsusi buraxılışını dəyərli oxucularımıza təqdim etməkdən məmnunluq duyuruq.

Bu xüsusi buraxılış ölkəmizdə yaradıcı sənayelərin inkişafına dair strateji istiqamətləri və qlobal dizayn trendlərini əks etdirən tədqiqatları bir araya gətirmək məqsədilə hazırlanmışdır. Jurnalımız həm milli dizayn irsinin qorunmasına, həm də rəqəmsal transformasiya və müasir texnologiyaların dizayn sahəsindəki tətbiqlərinə dair aktual elmi mövzulara toxunur.

"Dizaynın aktual problemləri" jurnalı il ərzində iki dəfə azərbaycan, rus və ingilis dillərində nəşr olunur və yalnız elmi ekspertiza prosesindən keçmiş məqalələri dərc edir. Burada UNEC-in dizayn və tətbiqi incəsənət sahəsində mütəxəssislərin, gənc tədqiqatçıların və beynəlxalq akademik ictimaiyyətin elmi işlərinə geniş yer verilir.

Jurnalın əsas auditoriyası - ali təhsil müəssisələrinin müəllim və tədqiqatçıları, magistr və doktorant tələbələr, eləcə də yaradıcılıq, dizayn, vizual kommunikasiya və mədəni irs sahələrində çalışan mütəxəssislərdir.

UNEC-in 95 illik təcrübəsinə və elmi potensialına əsaslanaraq, biz bu jurnalı təkcə akademik platforma kimi deyil, həm də dizayn sahəsində multidissiplinar əməkdaşlıqları təşviq edən, milli kimliyi müasir yanaşmalarla birləşdirən bir forum kimi görürük. Gələcəkdə jurnalı beynəlxalq bazalarda indeksləşdirməyi, tematik buraxılışlar və konfranslarla dizayn sahəsində aktual

problemləri müzakirə etməyi və gənc tədqiqatçıların dəstəyini artırmağı planlaşdırırıq.

Bu jurnalın ərəşəyə gəlməsində əməyi keçən bütün müəlliflərə, rəyçilərə və redaksiya heyətinə dərin təşəkkürümüzü bildiririk. Ümid edirik ki, jurnalımız dizayn sahəsində elmi axtarışlar üçün ilham mənbəyi olacaq, yeni əməkdaşlıqlara zəmin yaradacaq və UNEC-in yaradıcı elm mühitinə layiqli töhfələr verəcəkdir.

**Hörmətlə,
Redaksiya Heyəti**

.

**SÜNİ İNTELLEKTİN MODA VƏ TEKSTİL DİZAYNINDA İMKANLARI:
YARADICI PROSES DƏ YENİ YANAŞMALAR**

Əliyev Şakir Rüstəm oğlu
Azərbaycan Texnologiya Universiteti
Yüngül sənaye mühəndisliyi və dizayn kafedrasının dosenti, t.f.d.
Email: shakiraliyev@atu.edu.az
Tel: +994 50 429 80 00

İsmayılova Sədaqət Fərhad qızı
Azərbaycan Texnologiya Universiteti
Magistrant
Email: sadagatismayilovaa@gmail.com
TEL: +994 70 713 19 11

UOT 677.52

<https://doi.org/10.30546/200309.2025.001.327>

XÜLASƏ

Bu məqalədə süni intellektin (Sİ) moda və tekstil dizaynı prosesinə təsiri araşdırılır. Sİ-nin yaradıcı iş axınlarına integrasiyası sənayedə innovasiyaların, fərdiləşdirmənin və dayanıqlılığın yeni səviyyələrinə imkan yaradır. Tətbiq olunan texnologiyalar arasında bazar tendensiylərinin analizi, vizual konseptlərin generasiyası, virtual prototipləmə və naxışların avtomatlaşdırılmış şəkildə yaradılması daxildir.

Məqalədə xüsusilə qeyd olunur ki, Sİ tullantıların azaldılması, istehsalın optimallaşdırılması və istehlakçıların fərdi ehtiyaclarına uyğunlaşma kimi əsas sahələrdə mövcud problemlərin həllinə töhfə verir. Bununla yanaşı, müəllif hüquqları və alqoritmik qərarların şəffaflığı kimi etik məsələlər insan nəzarətinin vacibliyini gündəmə gətirir.

Nəticə olaraq vurğulanır ki, Sİ insan dizaynerlərini əvəz etməyəcək, əksinə, onların yaradıcılıq imkanlarını genişləndirən əməkdaşlıq aləti kimi çıxış edəcək və moda sahəsində yeni perspektivlər açacaqdır.

Açar sözlər: süni intellekt, moda, dizayn, tekstil innovasiyaları, dayanıqlılıq.

Moda və toxuculuq sənayesi, xüsusilə süni intellekt (Sİ) kimi rəqəmsal texnologiyalar tərəfindən idarə olunan dərin bir çevriliş yaşayır. Ənənəvi olaraq əl işçiliyi və vizual intuisiya ilə əlaqələndirilən moda dizaynı, indi yaradıcılıq və hesablama gücünün kəsişməsindədir. Daha

sürətli istehsal dövrləri, fərdiləşdirmə və davamlılığa olan tələbat artdıqca, dizaynerlər öz yaradıcılıq proseslərini sadələşdirmək və dizaynın öz hüdudlarını yenidən təsəvvür etmək üçün getdikcə daha çox Sİ alətlərinə müraciət edirlər (Sun, Zhao, & Li, 2022).

Maşın öyrənməsi, kompüter görmə və generativ dizayn alqoritmləri kimi Sİ texnologiyaları, dizaynerlərə böyük həcmdə trend məlumatlarını təhlil etmə, yenilikçi naxışlar yaratma və geyimlərin virtual mühitdə davranışını simulyasiya etmə imkanı verir. Bu sistemlər təkcə səmərəliliyi artırmaqla yanaşı, insan dizaynerlərə ilham verən gözlənilməz və innovativ nəticələr yaratmaqla yaradıcılığın sərhədlərini də genişləndirir (Choi, Wallace, & Wang, 2021).

Sənaye 4.0 kontekstində Sİ, ənənəvi dizayn mərhələlərinə – konseptual ideyadan eskiz çəkməyə, prototipləşdirmədən istehsala qədər – rəqəmsal iş axınlarını inteqrasiya etmək üçün yeni yollar təklif edir. The Fabricant kimi startaplar və CLO3D kimi texnoloji platformalar, modanın necə istehlak edildiyini və yaşandığını kökündən dəyişdirən, yalnız virtual aləmlərdə mövcud olan rəqəmsal modanı yaratmaq üçün Sİ-dən necə istifadə oluna biləcəyini nümayiş etdirir (The Fabricant, 2023).

Bu araşdırma, Sİ texnologiyalarının moda və toxuculuq dizayn prosesini necə yenidən təyin etdiyini, onların yaradıcılığa, fərdiləşdirməyə, trend proqnozlaşdırmasına və davamlılığa təsirini araşdırır. Sİ insanın estetik mühakiməsini tamamilə əvəz edə bilməsə də, müasir dizayn problemlərinin həlli üçün yeni üsullar təklif edən güclü bir əməkdaş rolunu getdikcə daha çox oynayır.

Süni İntellektin Moda Dizayn Prosesindəki Rolu: Süni intellekt (Sİ), moda dizaynında daha səmərəli, eksperimental və adaptiv bir yaradıcılıq yanaşması təqdim edən transformativ qüvvə kimi meydana çıxmışdır. DALL-E, Midjourney, RunwayML, Fashwell və CLO3D kimi müxtəlif Sİ əsaslı alətlər dizayn prosesinin müxtəlif mərhələlərinə – ilkin ideya mərhələsindən tutmuş 3D geyim vizuallaşdırmasına qədər – getdikcə daha çox inteqrasiya olunur.

Dizaynın başlanğıc mərhələsində Sİ, ilham toplama və “moodboard” hazırlama prosesində əsas rol oynayır. DALL-E və Midjourney kimi generativ şəkil modelləri dizaynerlərə mətn əsaslı istəkləri yüksək keyfiyyətli vizual konseptlərə çevirmək imkanı yaradır ki, bu da stilistik istiqamətləri və estetik birləşmələri daha çevik şəkildə araşdırmağa şərait yaradır. RunwayML isə dizaynerlərə moda təsvirlərini interaktiv şəkildə dəyişdirməyə, siluet və tekstura kimi vizual elementləri yenidən düşünməyə kömək edir. Bu alətlər ənənəvi əl eskizlərinə olan ehtiyacı azaldır və konsepsiyaların dəqiq formalaşmasını sürətləndirir.

İdeyalar formalaşdıqdan sonra, CLO3D kimi platformalar vasitəsilə eskizlər virtual prototiplərə çevrilir. Bu 3D modellər parça fizikasına uyğun davranır və real vaxt simulyasiyası imkanı təqdim edərək fiziki nümunələrin sayını və istehsal vaxtını əhəmiyyətli dərəcədə azaldır. Paralel olaraq, Fashwell kimi Sİ əsaslı analitik alətlər sosial media və onlayn davranışları təhlil edərək dizaynerlərə istehlakçı zövqləri və trend yönümlü qərarlar haqqında məlumat verir.

Müasir moda brendləri artıq yaradıcılıq proseslərinə Sİ-ni integrasiya etməyə başlayıblar. Rəqəmsal modanın qabaqcıl nümunəsi olan The Fabricant, metaverse və onlayn platformalar üçün tamamilə virtual geyimlər dizayn etməkdə Sİ-dən istifadə edir. Tommy Hilfiger, IBM və Fashion Institute of Technology (FIT) ilə əməkdaşlıq edərək trend analizləri və dizayn strategiyalarını optimallaşdırmaq üçün Sİ texnologiyalarını tətbiq edir. Eyni şəkildə, H&M yüksələn trendləri proqnozlaşdırmaq və təchizat zəncirində daha çevik reaksiya vermək üçün maşın öyrənmə modellərindən istifadə edir (Choi və b., 2021; The Fabricant, 2023).

Beləliklə, texnoloji imkanlarla yaradıcı yanaşmanı birləşdirən Sİ, moda dizayn prosesini daha çevik, sürətli və getdikcə daha davamlı bir sistemə çevirir.

Süni İntellekt Texnologiyalarının Naxış Dizaynında İntegrasiyası: Süni İntellekt (Sİ) toxuculuq naxışlarının generasiyasına yeni ölçülər gətirərək, dizaynerlərə mürəkkəb motivlər, rənglər və formalarla əvəzsiz sürət və miqyasda təcrübə aparmaq imkanı yaradır. GAN-lar (Generativ Rəqib Şəbəkələri) kimi generativ modellər mürəkkəb və estetik baxımdan unikalılığı ilə seçilən çap naxışlarının yaradılmasında geniş tətbiq olunur. RunwayML və Artbreeder kimi platformalar isə dizaynerlərə seçilmiş məlumat dəstləri əsasında modelləri təlimləndirərək ənənəvi toxuculuq elementlərini futuristik rəqəmsal sənətkarlıqla birləşdirməyə və toxuma naxışlarının sonsuz variasiyalarını yaratmağa imkan verir (Sun və b., 2022).

Sİ-nin bu sahədə ən əhəmiyyətli xüsusiyyətlərindən biri kütləvi fərdiləşdirmə potensialıdır. İstehlakçı üstünlüklərini və davranışlarını təhlil edən Sİ alqoritmləri fərdi tərz, mədəni kontekst və cari trendlərə uyğun olaraq real vaxt rejimində fərdiləşdirilmiş toxuma naxışları yarada bilir. Bu yanaşma tələbə əsaslanan istehsalı dəstəkləyir və həddindən artıq istehsal və inventar tullantılarının minimuma endirilməsinə kömək etməklə davamlı dizayna töhfə verir (Kang, Liu və Kim, 2020).

Bununla belə, Sİ naxış yaradılmasını avtomatlaşdırarsa da, insan dizaynerinin rolu həlledici olaraq qalır. Dizaynerlər maşın tərəfindən yaradılan nəticələri seçir, təkmilləşdirir və onların mədəni uyğunluğunu, emosional təsirini və brend imicinə uyğunluğunu təmin edir. Sİ

ilə insan yaradıcılığı arasında baş verən dialoq, hər iki tərəfin təkbaşına çatmağa bilməyəcəyi yenilikçi nəticələrə yol açır. Beləliklə, Sİ-nin toxuculuq dizaynına integrasiyası insan yaradıcılığının əvəz olunması yox, genişləndirilməsi deməkdir.

Nəticə etibarilə, Sİ ilə idarə olunan naxış generasiyası toxuculuğun dizaynını yenidən təyin edir və alqoritmik məntiq ilə bədii ifadə arasındakı sərhədləri bulanıqlaşdırır.

Trend Proqnozlaşdırılması və İstehlakçı Analizi: Süni İntellekt (Sİ), moda sənayesində trend proqnozlaşdırılmasını inqilabi şəkildə dəyişdirərək, qabaqcıl analitik vasitələrdən istifadə etməklə stil, rəng və istehlakçı üstünlüklərini öncədən müəyyən etməyə imkan verir. Sİ sistemləri sosial media platformaları, onlayn alış tarixçələri və vizual məzmun kimi müxtəlif mənbələrdən böyük həcmdə məlumatları emal edərək, dizaynerlərə və brendlərə ənənəvi metodlardan daha sürətli və dəqiq şəkildə yeni trendləri aşkar etməyə şərait yaradır (Choi, Wallace, & Wang, 2021).

Heuritech və Edited kimi alətlər kompüter görmə və təbii dil emalı vasitəsilə sosial mediada paylaşılmış şəkilləri və mətnləri analiz edir, istehlakçı davranışlarındakı incə dəyişiklikləri və estetik üstünlükləri müəyyənləşdirir. Bu real vaxt məlumatları satış göstəriciləri və bazar hesabatları ilə birləşdirərək, Sİ dizaynerlərə bazar tələbi ilə kolleksiyalarını uyğunlaşdırmaq üçün əhatəli məlumat bazası təqdim edir (McCormick & Livett, 2012).

Bu məlumat əsaslı yanaşma xüsusilə sürətli moda (fast fashion) sektorunda kritik əhəmiyyət kəsb edir, çünki sürətlə dəyişən trendlər dizaynerlərin daim qabaqda olmasını tələb edir. Sİ ilə gücləndirilmiş proqnozlaşdırma həm təxminləri azaldır, həm də inventar və istehsal planlamasını optimallaşdıraraq tullantıların minimuma endirilməsinə kömək edir. H&M kimi brendlər isə tələbat nümunələrini proqnozlaşdırmaq və təchizat zəncirini buna uyğun tənzimləmək üçün maşın öyrənmə alqoritmlərindən istifadə edir, yaradıcılıqla kommersiya uğurunu balanslaşdırır (H&M Group, 2022).

Bu çərçivədə, Sİ-nin müxtəlif məlumat mənbələrini sintez edib əməliyyatlı analizlər təqdim etmək qabiliyyəti, moda dizaynerlərinə istehlakçı tələbatını qabaqcadan görmək, inamla yenilik etmək və dinamik bazarda rəqabət qabiliyyətini qorumaq imkanı verir.

Süni İntellektlə Davamlı İnnovasiya: Süni intellekt (Sİ), daha ağıllı istehsal metodlarını mümkün etməklə, tullantıları azaltmaqla və alternativ rəqəmsal həllər təqdim etməklə moda sənayesində davamlılığın inkişafında mühüm rol oynayır. Sİ-nin ən təsirli tətbiq sahələrindən biri virtual nümunələşdirmə və 3D simulyasiya texnologiyalarının istifadəsidir.

CLO3D və Browzwear kimi alətlər dizaynerlərə geyimləri fiziki nümunələr hazırlamadan realistlik keyfiyyətində vizuallaşdırmaq imkanı verir. Bu yanaşma parça israfını əhəmiyyətli dərəcədə azaldır, məhsulun hazırlanma dövrlərini qısaldır və nümunələrin daşınması ilə bağlı karbon emissiyalarını aşağı salır (Sun və b., 2022).

Prototipləşdirmədən kənar olaraq, Sİ eyni zamanda prediktiv analiz və optimizasiya alqoritmləri vasitəsilə daha ağıllı material istifadəsini dəstəkləyir. Sİ sistemləri keçmiş istehsal məlumatlarını və mövcud trendləri təhlil edərək qarşıdan gələn kolleksiyalar üçün ən optimal parça kombinasiyalarını və lazım olan miqdarları müəyyən edə bilir. Bu imkanlar artıq istehsalın qarşısını almağa və daha dəqiq tələbat proqnozlaşdırılmasına şərait yaradır ki, bu da modanın ekoloji təsiri baxımından olduqca vacibdir (Kang və b., 2020).

Bundan əlavə, rəqəmsal moda və NFT əsaslı geyimlərin yüksəlişi davamlı istehlak sahəsində radikal bir dəyişiklik təklif edir. Sİ və artırılmış reallıq (AR) texnologiyaları ilə gücləndirilmiş virtual geyim sınaq imkanları istehlakçılara məhsulu almadan əvvəl onu rəqəmsal olaraq təcrübədən keçirmək imkanı verir. The Fabricant və DressX kimi brendlər yalnız rəqəmsal məkanda mövcud olan kolleksiyalar təqdim etməklə fiziki resurslara olan ehtiyacı tamamilə aradan qaldırırlar (The Fabricant, 2023).

Bu yanaşmalar sayəsində Sİ texnologiyalarının inteqrasiyası moda sənayesində yalnız səmərəliliyi artırmaqla kifayətlənmir, həm də onu daha dövrü və ekoloji cəhətdən məsuliyyətli bir gələcəyə doğru yönəldir.

Çətinliklər və Etik Mülahizələr: Süni intellektin (Sİ) moda dizaynına gətirdiyi çoxsaylı üstünlüklərə baxmayaraq, onun inteqrasiyası bir sıra mühüm etik və yaradıcılıqla bağlı sualları da gündəmə gətirir. Bu sahədə ən aktual məsələlərdən biri əqli mülkiyyət (ƏM) hüquqları ilə bağlıdır. Sİ modelləri tez-tez müəllif hüquqları ilə qorunan materialları əhatə edən geniş məlumat dəstləri əsasında dizaynlar yaratdığından, müəlliflik və mülkiyyət sualları ortaya çıxır. Məsələn, generativ bir model yüzlərlə dizayner işindən ilhamlanaraq bir naxış hazırladıqda, bu məhsul üzərində hüquqların kimə aid olduğu – orijinal müəlliflərə, alqoritmin yaradıcılarına, yoxsa son istifadəçiyə – qeyri-müəyyən qalır (McCormick & Livett, 2012).

Digər bir narahatlıq isə üslubun homogenləşməsi riskidir. Getdikcə daha çox dizaynerin eyni və ya oxşar Sİ alətləri və məlumat bazalarından istifadə etməsi, üslub baxımından yaxınlaşmaya səbəb ola bilər ki, bu da yaradıcı müxtəlifliyin azalmasına gətirib çıxarır. Alqoritmik təkliflərə həddən artıq güvənmək, yenilikçiliyin qarşısını ala və dizayn

prosesini intuisiya və mədəni ifadədən çox, verilənlər tərəfindən idarə olunan bir mühitə çevirə bilər (Sun və b., 2022).

Bu çətinliklərin həlli üçün insan nəzarəti zəruri olaraq qalır. Sİ tam əvəz edən deyil, yaradıcılıqda orta rolunda qəbul edilməlidir. Ən təsirli nəticələr çox zaman hibrid yaradıcılıqdan – yəni dizaynerlərin alqoritmik töhfələri şəxsi baxış, emosional dəyərlər və kontekstual anlayışla birləşdirdiyi hallarda – ortaya çıxır. Bu tarazlığı qorumaq, texnologiyanın modanın ifadə imkanlarını məhdudlaşdırmaq deyil, zənginləşdirmək funksiyasını yerinə yetirməsi üçün həlledici əhəmiyyət daşıyır.

Süni intellektin moda və tekstil dizaynında tətbiqi yaradıcılıq prosesində mühüm bir təkamül təmsil edir. Dizayn iş axınlarına süni intellektin inteqrasiyası nəticəsində sənaye innovasiya, fərdiləşdirmə və davamlılıq sahələrində görünməmiş inkişafə şahidlik edir. Dizaynerlər artıq bazar tendensiyalarını təhlil edə bilən, parça davranışını simulyasiya edən, orijinal vizuallar yaradan, həmçinin naxış hazırlanması və virtual prototipləmə proseslərində kömək edən ağıllı alətlərlə təchiz olunublar.

Süni intellekt eyni zamanda israfın azaldılması, artıq istehsalın qarşısının alınması və inklüziv, adaptiv moda həllərinə olan tələbat kimi əsas problemlərin həllinə töhfə verir. Bu irəliləyişlər yaradıcı mütəxəssislərə daha məlumatlı qərarlar vermək və eyni zamanda bədii araşdırmalara daha çox vaxt ayırmaq imkanı yaradır. Bununla yanaşı, süni intellektin yüksəlişi müəlliflik hüquqları, alqoritmik qərəz və qərar qəbul etmə proseslərində şəffaflıq kimi sahələrdə etik məsələlərin ciddi şəkildə nəzərdən keçirilməsini də zəruri edir.

Gələcəyə baxdıqda, aydın olur ki, süni intellekt insan dizaynerlərini əvəz etməyəcək, əksinə, insan intuisiyası ilə maşın zəkası arasında yaradıcı əməkdaşlığı yenidən müəyyənləşdirəcək. Moda dizaynının gələcəyi böyük ehtimalla texnologiya ilə sənətkarlığın sintezi ilə xarakterizə olunacaq və bu da ifadə və innovasiya üçün yeni imkanlar yaradacaq. Bu potensialı qəbul etməklə, moda sənayesi yaradıcı imkanların məhdudlaşdırılmadığı, əksinə, ağıllı sistemlər vasitəsilə genişləndirildiyi yeni bir dövrə qədəm qoya bilər.

THE POSSIBILITIES OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN FASHION AND TEXTILE DESIGN: NEW APPROACHES IN THE CREATIVE PROCESS

Aliyev Shakir Rustam
Azerbaijan Technological University
Associate Professor of the Department of Light Industry Engineering and Design, Ph.D.
Email: shakiraliyev@atu.edu.az
Contact phone: +994 50 429 80

Sadagat Farhad Ismayilova
Azerbaijan Technological University
Master
Email: sadagatismayilovaa@gmail.com
Contact phone: +994 70 713 19 11

UOT 677.52.

SUMMARY

This article explores the impact of artificial intelligence (AI) on the fashion and textile design process. The integration of AI into creative workflows enables new levels of innovation, personalization, and sustainability within the industry. Applied technologies include market trend analysis, generation of visual concepts, virtual prototyping, and automated pattern creation.

The article particularly emphasizes AI's contribution to solving key challenges such as waste reduction, production optimization, and adaptation to the individual needs of consumers. At the same time, ethical issues such as intellectual property rights and the transparency of algorithmic decision-making underscore the necessity of human oversight.

In conclusion, the study highlights that AI will not replace human designers but will instead act as a collaborative tool that enhances creative potential and opens new perspectives in the field of fashion.

Keywords: artificial intelligence, fashion, design, textile innovation, sustainability.

ВОЗМОЖНОСТИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБЛАСТИ МОДЫ И ТЕКСТИЛЬНОГО ДИЗАЙНА: НОВЫЕ ПОДХОДЫ В ТВОРЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ

Алиев Шакир Рустам оглы
Азербайджанский Технологический Университет
Доцент кафедры, Инженерии и дизайна легкой промышленности, д.ф.тех.
Email: shakiraliyev@atu.edu.az
ТЕЛ: +994 50 429 80 00

Исмаилова Садагат Фархад кызы
Азербайджанский Технологический Университет
Магистр
Email: sadagatismayilovaa@gmail.com
ТЕЛ: +994 70 713 19 11

УДК 677.52

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматривается влияние искусственного интеллекта (ИИ) на процесс дизайна моды и текстиля. Интеграция ИИ в творческие рабочие процессы открывает новые уровни инноваций, персонализации и устойчивости в индустрии. Применяемые технологии включают анализ рыночных тенденций, генерацию визуальных концепций, виртуальное прототипирование и автоматизированное создание узоров.

Особое внимание уделяется вкладу ИИ в решение ключевых проблем, таких как сокращение отходов, оптимизация производства и адаптация к индивидуальным потребностям потребителей. Одновременно подчеркиваются этические вопросы, включая авторские права и прозрачность алгоритмических решений, что делает важной роль человеческого контроля.

В заключение подчеркивается, что ИИ не заменит человеческих дизайнеров, а станет инструментом сотрудничества, расширяющим творческий потенциал и открывающим новые перспективы в сфере моды.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, мода, дизайн, текстильные инновации, устойчивость.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Choi T. M., Wallace S. W. & Wang Y. Big data analytics in operations management. Production and Operations Management, 2021.
2. H&M Group. AI for trend forecasting and sustainable design, 2022.
3. Kang J. Y. M., Liu C. & Kim J. Sustainable fashion consumption and AI recommendation systems: A consumer perspective. Sustainability, 2020.
4. McCormick H. & Livett C. Fashion retailing and the bottom line: The effects of generative AI tools on consumer buying behaviour. Journal of Fashion Marketing and Management, 2012.
5. Sun J., Zhao Y. & Li X. Applications of AI in fashion design: A review. International Journal of Clothing Science and Technology, 2022.
6. The Fabricant. Digital fashion: Reinventing the industry, 2023.

SİNTETİK GEYİM DİZAYNINDA BİOMÜXTƏLİFLİLİK YANAŞMALARIN TƏTBİQİ

Əliyev Şakir Rüstəm oğlu
Azərbaycan Texnologiya Universiteti
Yüngül sənaye mühəndisliyi və dizayn kafedrasının dosenti, t.f.d.
Email: shakiraliyev@atu.edu.az
Tel: +994 50 429 80 00

Əliyeva Gülnarə Nurəddin qızı
Azərbaycan Texnologiya Universiteti
Yüngül sənaye mühəndisliyi və dizayn kafedrasının baş müəllimi
Email: g.aliyeva@atu.edu.az
Tel: +994 51 355 95 67

Əsgərova Radə İsfəndiyar qızı
Azərbaycan Texnologiya Universiteti
Yüngül sənaye mühəndisliyi və dizayn kafedrasının lab.müd.
Email: r.asgerova@uteca.edu.az
Tel: +994 55 466 38 60

Talıbzadə Zeynəb Şahin qızı
Azərbaycan Texnologiya Universiteti
Yüngül sənaye mühəndisliyi və dizayn kafedrasının assistenti
Email: zeynabtalibzada@mail.ru
Tel: +994 50 642 64 04

Nəsrullayeva Rima Şakir qızı
Azərbaycan Texnologiya Universiteti
İqtisadçı
Email: nesrullayevarima@gmail.com
Tel: +994 50 552 85 42

UOT 677.52

<https://doi.org/10.30546/200309.2025.001.324>

XÜLASƏ

Bu məqalədə sintetik geyim dizaynının biomüxtəlifliyə təsiri və bu iki sahə arasında mümkün olan davamlı harmoniyadan bəhs olunur. Sintetik materialların ətraf mühitə mənfi təsiri -xüsusilə mikroplastik çirklənmə və təbii resursların tükənməsi-biomüxtəlifliyin

azalmasına səbəb olur. Lakin bu problemlərə qarşı ekoloji təmiz materiallar, təkrar emal, bioparçalanan liflər və davamlı dizayn prinsipləri ilə müsbət həll yolları təklif olunur.

Sintetik geyimlər düzgün və şüurlu şəkildə dizayn olunarsa, biomüxtəlifliyin qorunmasına dəstək verən bir vasitəyə çevrilə bilər.

Açar sözlər: polyester, bio-nylon, eko-sistem, estetik, süni materiallar, yaşıl tekstil.

Müasir dövrdə geyim sənayesi sürətlə inkişaf edir və sintetik materiallar bu inkişafın mərkəzində dayanır. Sintetik liflər, xüsusilə neylon, poliester və akril, geyim istehsalında geniş istifadə olunur, çünki onlar ucuz, dayanıqlı və çox funksiyalıdır. Lakin bu inkişafın ətraf mühitə, xüsusilə biomüxtəlifliliyə, canlıların müxtəlifliyinə və ekosistemlərin sağlamlığına təsirləri ciddi narahatlıq doğurur. Xüsusilə mikroplastik ifrazı, torpaq və su sistemlərinin çirklənməsi, həmçinin sintetik liflərin bioloji parçalanmaması ekosistemlər üçün ciddi təhlükə yaradır.

Digər tərəfdən, biomüxtəliflilik – torpaq, su, hava və canlılar arasında olan incə balans – planetin davamlılığı üçün əsas şərtlərdən biridir. Moda sənayesinin bu balansı qorumaq məqsədilə biomimikriya, biodesign və ekodizayn prinsiplərini sintetik geyim dizaynına tətbiq etməsi, bu sahədə müsbət dönüş nöqtəsi kimi qiymətləndirilir.

Təbiətdən ilhamlanaraq yaradılan funksional və estetik geyim formaları həm estetik baxımdan cəlbedici, həm də ekoloji cəhətdən məsuliyyətlidir.

Tekstil və moda sənayesi həm iqtisadi, həm də sosial baxımdan böyük inkişaf göstərmişdir. Xüsusilə sintetik materiallardan hazırlanan geyimlər aşağı istehsal xərci, yüksək davamlılıq və geniş çeşid imkanları səbəbilə dünya üzrə geniş çeşid imkanları səbəbilə dünya üzrə geniş yayılmışdır. Bununla yanaşı, bu inkişaf ətraf mühit və biomüxtəliflik üzərində ciddi təzyiqlərə səbəb olmuşdur. Sintetik liflər torpaqda yüzlərlə il qalan materiallardır və onların yuyulması zamanı yaranan mikroplastiklər dəniz və quru ekosistemlərini təhdid edir. Həmçinin tekstil sənayesində kimyəvi boyaların, enerji intensiv istehsal proseslərinin və tullantıların artması biomüxtəlifliliyin sürətlə azalması, iqlim dəyişikliyi və ekosistemlərin sabitliyinin pozulması olduqca aktual və vacibdir. Bu kontekstdə, geyim dizaynında davamlılıq, ekoloji məsuliyyət və biomüxtəlifliyin qorunması kimi prinsiplərin tətbiqi həm sənaye, həm də elmi ictimaiyyət üçün strateji əhəmiyyət kəsb edir.

Müasir dövrdə biomimika, ekodizayn, biotexnologiya və alternativ materiallar (bioloji parçalananan liflər və ya təkrar emal olunmuş polyester kimi) vasitəsilə geyimlərin dizaynı və

istehsal biomüxtəlifliyin qorunmasına yönəldilmiş yeni yanaşmalar təqdim edir. Bu yanaşmalar həm təbiətin struktur və funksiyalarından ilham alır, həm də ətraf mühitə zərəri minimuma endirməyi hədəfləyir.

Biomüxtəliflik yalnız bioloji həyatın zənginliyi deyil, həm də insanların iqtisadi və sosial rifahı üçün vacib bir dayaq sistemidir.

Biomüxtəlifliyin zəifləməsi su ehtiyatları və iqlim sabitliyi kimi sahələrdə zəncirvari risklər yaradır. Bu baxımdan, geyim və tekstil sənayesində ekoloji məsuliyyətli yanaşmaların tətbiqi zərurətə çevrilmişdir.

Dünya brendləri və dizaynerləri artıq ekodizayn, biomimikriya, biodizayn kimi yanaşmalar vasitəsilə həm estetik, həm də funksional olaraq təbiətə uyğun və ətraf mühitə az təsir edən geyimlər dizayn etməyə çalışırlar. Sintetik geyimlərin davamlı alternativlərlə əvəzlənməsi və təbiətdən ilham alınaraq daha məsuliyyətli dizayn prinsiplərinin inkişaf etdirilməsi həm sənaye, həm də elmi cəmiyyət üçün böyük aktualıq kəsb edir.

Sintetik geyimlərin istehsalı zamanı çoxlu miqdarda enerji sərf olunur, karbon qazı emissiyaları artır və su resurslarına zərər verilir. Ən ciddi problemlərdən biri isə mikroplastik tullantıların yaranmasıdır. Geyimlərin yuyulması zamanı minlərlə mikroskopik plastik kif suya düşür və bu liflər dənizlərdə yaşayan canlıların bədəninə daxil olur, qida zəncirinə qədər çatır. Nəticədə, biomüxtəliflik üçün təhlükə yaranır.

Bu təhlükənin qarşısını almaq üçün beynəlxalq təşkilatlar və moda brendləri tərəfindən müxtəlif təşəbbüslər irəli sürülür. Bu təşəbbüslərə daxildir; Biomimikriya prinsipi – təbiətdə mövcud olan strukturların və mexanizmlərin dizayn prosesinə tətbiqi. Məsələn, lotus yarpağından suya davamlı parça hazırlanması. Biodizayn – Bioloji proseslərə əsaslanan material istehsalı, məsələn göbələkdən əldə olunan süni dəri və bakteriyalardan hazırlanan parça. Davamlı liflər – təbii və təkrar emal olunan liflərdən istifadə (bambuk, tencel, ekopolüester).

Son onillikdə bir çox beynəlxalq moda brendləri ətraf mühitə təsiri minimuma endirmək və biomüxtəlifliyi qorumaq məqsədilə davamlı moda prinsiplərinə əsaslanan dizayn strategiyalarına keçid etmişdir. Bu yanaşmalar sintetik materiallardan istifadəni tamamilə aradan qaldırmasa da, onların istehsal və istifadəsində ekoloji məsuliyyəti artırmaq məqsədi daşıyır.

Praktik nümunə olaraq – “Adidas” markası okeanlardan toplanmış plastik tullantılardan hazırlanmış “Parley” adlı ayaqqabı və geyim kolleksiyasını təqdim etmişdir. Bu

təşəbbüs həm material dövriyyəsinə təşviq edir, həm də dəniz biomüxtəlifliyinin qorunmasına yönəlib.

“Stella McCartney” brendi sintetik dəri əvəzinə göbələk əsaslı “Mylo” adlı bioloji parçalanan materialdan istifadə edir. Bu yanaşma heyvan dərisindən istifadənin qarşısını almaqla yanaşı, karbon izi və torpaq eroziyasını da azaldır.

“Patagonia” geyim brendi istehsal etdiyi məhsullarda təkrar emal olunmuş polyester, təbii boyalar və uzunömürlü dizayn yanaşmalarından istifadə etməklə biomüxtəlifliyin qorunmasına töhfə verir.

Geyim sənayesinin biomüxtəlifliyinə təsirini azaltmaq üçün yalnız brend səviyyəsində deyil, həm də istehlakçı davranışı sahəsində kompleks tədbirlərə ehtiyac vardır. İrəli sürülə bilən istiqamətlərə uyğun olaraq, alternativ materialların təşviqi – bioloji parçalanan və ekoloji cəhətdən daha təhlükəsiz sintetik alternativlər (məsələn, alqadan və ya bakteriyadan əldə edilən liflər dəstəklənməlidir).

Azərbaycan tekstil bazarında sintetik geyimlər üstünlük təşkil edir. İdxal olunan geyimlərin əksəriyyəti ucuz sintetik materiallardan ibarətdir və bu məhsulların əksəriyyəti nə təkrar emal olunur, nə də ekoloji meyarlara cavab verir. Lakin ölkəmizin zəngin biomüxtəliflik resursları – xəzər sahilləri, məsələn, dağ ekosistemləri və nadir növlər ciddi şəkildə bu tendensiyalardan təsirlənə bilər.

Dizaynerlər üçün bu istiqamətdə bir sıra müsbət cəhdlər nəzərə çarpır. Dizaynerlər tərəfindən dayanıqlı dizayn və təkrar emal layihələri həyata keçirilir.

Moda yalnız istehlak vasitəsi deyil, həm də sosial mesaj daşıyan platforma olur. Bu baxımdan biomüxtəlifliyin qorunması üçün geyim dizaynı vasitəsilə ictimai şüurun artırılması mümkündür. Belə yanaşmalar geyimə yalnız estetik baxışla yanaşmağı deyil, onun müdafiəçi funksiyasını daşıyır.

Sintetik geyimlərin biomüxtəlifliyinə ziyanını azaltmaq üçün bağlı dövrlü istehsal və istifadə sistemi qurmaq vacibdir. Bu sistemdə: Material təkrar emal üçün dizayn olunur, geyim istifadədən sonra kompost şəraitində parçalanır və torpağa qaydır, istehsal tullantısı yox, təbiətə qayıdan resursa çevrilir.

Biomüxtəlifliyin sintetik geyimlə gələcək yolları həm ətraf mühitin qorunması, həm də tekstil sənayesinin davamlı inkişafı baxımından çox aktualdır.

Bioloji əsaslı sintetik liflər məsələn, şəkər qamışı və qağıdalı kimi yenilənə bilən mənbələrdən alınan bio – poliestərlər həm sintetik keyfiyyətləri qoruyur, həm də təbiətə daha az zərər verir.

Təkrar emal olunmuş plastikdən geyim istehsalı ilə həm tullantılar azalır, həm də yeni xammal ehtiyacları azaldır.

Daha dayanıqlı, antibakterial və təmizlənməsi asan materiallar biomüxtəlifliyə mənfi təsiri azalda bilər. Yeni nəsil liflər təbiətdə qısa zamanda parçalanaraq torpaq və suya zərər vermir.

Ekoloji şüurlu alış – veriş vərdişləri və daha az, lakin keyfiyyətli geyimlərin alınması biomüxtəlifliliyin qorunmasına kömək edir. Davamlı moda istiqamətində atılan addımlar biomüxtəliflilik üçün vacibdir.

Bundan əlavə, sintetik geyim istehsalı zamanı havaya və suya buraxılan kimyəvi maddələr torpağın məhsuldarlığını azaldır və yerli flora – faunanın məhv olmasına səbəb ola bilər. Biomüxtəlifliliyi qorumaq üçün sintetik geyimlərin istehsalı və istifadəsində alternativ yollar axtarılır. Son illərdə bioloji əsaslı sintetik liflər – məsələn, qarğıdalı nişastasından alınan polilaktiv turşu (PLA) kimi materiallar inkişaf etdirilmişdir. Bu cür liflər təbiətdə daha tez parçalanır və ekosistemlərə daha az zərər verir.

Moda təkcə görünüş deyil, eyni zamanda bir mesajdır. Dizaynerlər geyim vasitəsilə ekoloji mövzularda maarifləndirmə aparmaq ictimai şüur formalaşdırmağa bilər. Üzərində biomüxtəliflilik simvolları olan və ya yerli fauna və flora ilə əlaqəli motivlərdən ilhamlanan dizaynlar həm estetik, həm də şüurlu seçilməlidir.

Gələcəkdə sintetik geyim dizaynı aşağıdakı istiqamətlərdə biomüxtəlifliliyi dəstəkləyə bilər. Ekoloji texnologiyalarla hazırlanmış parça dizaynı, 3D çapla tullantısız geyim istehsalı, yerində istehsal – logistik karbon izi azalır.

Sintetik geyim dizaynı ilə biomüxtəlifliliyin davamı arasında tarazlığı qorumaq mümkündür. Bu yalnız material seçimində deyil, dizayn fəlsəfəsində də öz əksini tapmalıdır. Davamlı, təkrar emal olunan və ekoloji mesaj verən geyim dizaynı gələcəyin həm modasını, həm də planetini qoruyacaq.

Bəzi müasir dizayn yanaşmaları biomüxtəlifliyin qorunmasına birbaşa dəstək verir.

Cradle to Cradle modeli. Geyimlər tam təkrar istifadə edilə bilən və ya təbiətə zərər vermədən parçalanan şəkildə dizayn edilir.

Yeni texnologiyalar vasitəsilə sintetik geyimlər biomüxtəlifliklə daha uyğun şəkildə hazırlanmağa başlayır. Ətraf mühitə zərər verməyən nanomateriallar, ağıllı tekstil texnologiyaları, təbiətdə iz qoymayan geyimlər.

Sintetik geyim dizaynı biomüxtəliflik üçün həm təhlükə, həm də imkan mənbəyidir. Əgər bu sahədə davamlı və etik yanaşmalar tətbiq olunarsa, moda sənayesi biomüxtəlifliliyin qorunmasına təhfə verə bilər.

Sintetik geyim dizaynı ilə biomüxtəlifliliyin davamı bir – biri ilə ziddiyyət təşkil edən anlayışlar kimi görünə bilər. Lakin bu iki sahə arasında balans yaratmaq mümkündür. Təkrar emal və bioparçalanan materialların istifadəsi; Davamlı və etik dizayn yanaşmaları; Texnologiya və təbiətin harmoniyasını təmin edən istehsal metodları; əgər moda sənayesi bu istiqamətləri prioritetə çevirərsə, sintetik geyimlərin biomüxtəlifliklə ziddiyyətli deyil, onun davamını təmin edən bir gücə çevrilməsi mümkündür. Əsas yollar bunlardır. “Davamlı və etik dizayn yanaşmaları”, “texnologiya və təbiətin harmoniyasını təmin edən istehsal metodları”. Əgər moda sənayesi bu istiqamətləri prioritetə çevirərsə, sintetik geyimlərin biomüxtəlifliklə ziddiyyətli deyil, onun davamını təmin edən bir gücə çevrilməsi mümkündür.

Texnologiya və dizaynın integrasiyası ilə gələcəkdə elə geyimlər mümkün olacaq ki, onlar həm texniki baxımdan yüksək göstəricilərə malik olacaq, həm də təbiətə heç bir zərərverməyəcək. Məsələn bio – inspirativ dizayn, təbiətdə tam şəkildə yox olan liflər, ekosistemlə qarşılıqlı əlaqədə olan geyimlər sintetik geyim dizaynı ilə biomüxtəlifliyin davamı arasında sağlam əlaqə qurmaq mümkündür. Bu yalnız texniki deyil, həm də mədəni və etik yanaşmaların dəyişməsi ilə mümkündür. Moda sadəcə geyim deyil o dünyaya baxış tərzimizin bir ifadəsidir. Əgər bu baxışı təbiətlə harmoniyada qurmağı bacarsaq, həm estetik, həm də ekoloji cəhətdən zəngin bir gələcək mümkündür.

Sintetik geyim dizaynı ilə biomüxtəliflilik arasındakı əlaqə əvvəlcə ziddiyyətli görünə bilər. Lakin müasir texnologiya, davamlı dizayn prinsipləri və ekoloji şüurluluq sayəsində bu iki sahə bir – birini tamamlayan istiqamətlərə çevrilə bilər.

Əgər sintetik geyimlər təkrar emal olunmuş və ya bioparçalanan materiallardan hazırlanarsa, zərərli kimyəvi maddələrdən uzaq durularsa və istehsal prosesində ətraf mühitə hörmət olunarsa onların biomüxtəlifliliyə mənfi təsiri minimuma enə bilər. Eyni zamanda, geyim dizaynı ilə cəmiyyətə biomüxtəlifliyin önəmi çatdırıla, təbiətin qorunması üçün mesajlar ötürülə bilər.

APPLICATION OF BIODIVERSITY APPROACHES IN SYNTHETIC CLOTHING DESIGN

Aliyev Shakir Rustam
Azerbaijan Technological University
Associate Professor of the Department of Light Industry Engineering and Design, Ph.D.
Email: shakiraliyev@atu.edu.az
Contact phone: +994 50 429 80 00

Aliyeva Gulnara Nuraddin
Azerbaijan Technological University
Senior Lecturer, Department of Light Industry Engineering and Design
Email: g.aliyeva@atu.edu.az
Contact phone: +994 51 355 95 67

Askerova Rada Isfandiyar
Azerbaijan Technological University
Head of Laboratory, Department of Light Industry Engineering and Design
Email: r.asgerova@uteca.edu.az
Contact phone: +994 55 466 38 60

Talibzade Zeynab Shahin
Azerbaijan Technological University
Assistant of the Department, Engineering and Design of Light Industry
Email: zeynabtalibzada@mail.ru
Contact phone: +994 50 642 64 04

Nasrullaeva Rima Shakir
Azerbaijan Technological University
Economist
Email: nesrullayevarima@gmail.com
Contact phone: +994 50 552 85 42

UOT 677.52

SUMMARY

This article talks about the impact of synthetic clothing design on biodiversity and the possible sustainable harmony between the two areas. The negative environmental impact of synthetic materials, especially microplastic pollution and depletion of natural resources, leads to the reduction of biodiversity. But positive solutions are being offered to address these problems using sustainable materials, recycling, biodegradable fibres and sustainable design principles.

If designed correctly and consciously, synthetic clothing can be a tool to support biodiversity conservation.

Keywords: polyester, bionylon, ecosystem, aesthetics, artificial materials, green textiles.

ПРИМЕНЕНИЕ ПОДХОДОВ К БИОРАЗНООБРАЗИЮ В ДИЗАЙНЕ СИНТЕТИЧЕСКОЙ ОДЕЖДЫ

Алиев Шакир Рустам оглы
Азербайджанский Технологический Университет
Доцент кафедры, Инженерии и дизайна легкой промышленности, д.ф.тех.
Email: shakiraliyev@atu.edu.az
ТЕЛ: +994 50 429 80 00

Алиева Гульнара Нуреддин кызы
Азербайджанский Технологический Университет
Старший преподаватель кафедры, Инженерии и дизайна легкой промышленности
Email: g.aliyeva@atu.edu.az
ТЕЛ: +994 51 355 95 67

Аскерова Рада Исфандияр кызы
Азербайджанский Технологический Университет
Зав. лаборатории кафедры, Инженерии и дизайна легкой промышленности
Email: r.asgerova@uteca.edu.az
ТЕЛ: +994 55 466 38 60

Талыбзаде Зейнаб Шахин кызы
Азербайджанский технологический университет
Ассистент кафедры, Инженерии и дизайна легкой промышленности
Email: zeynabtalibzada@mail.ru
ТЕЛ: +994 50 642 64 04

Насруллаева Рима Шакир кызы
Азербайджанский технологический университет
Экономист
Email: nesrullayevarima@gmail.com
ТЕЛ: +994 50 552 85 42

УДК 677.52

РЕЗЮМЕ

В этой статье рассказывается о влиянии синтетического дизайна одежды на биоразнообразие и возможной устойчивой гармонии между этими двумя областями. Негативное воздействие синтетических материалов на окружающую среду, особенно микропластическое загрязнение и истощение природных ресурсов, приводит к сокращению биоразнообразия. Но для решения этих проблем предлагаются положительные решения с использованием экологически чистых материалов, вторичной переработки, биоразлагаемых волокон и принципов устойчивого дизайна.

Если синтетическая одежда спроектирована правильно и осознанно, она может стать инструментом поддержки сохранения биоразнообразия.

Ключевые слова: полиэстер, бионилон, экосистема, эстетика, искусственные материалы, зеленый текстиль.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Minta A. Biomüxtəliflik və davamlı moda: Ekoloji təhdidlər və dizaynın cavabı. Azərbaycan ekologiya jurnalı. -Bakı, 2020.
2. Şükürova L.A. Sintetik tekstil materiallarının ətraf mühitə təsiri. 2022. Azərbaycan tekstil tədqiqatları.
3. Yıldız S., Aydın M. Moda sənayesində biomüxtəlifliyin qorunması strategiyaları. Moda və tekstil Elmi jurnalı. 2021.
4. Zeynallı R.M. Sintetik geyimlərin ətraf mühitə təsirinin azaldılması yolları. Azərbaycan təbiət və texnologiya elmi jurnalı. 2023.
5. Zülfiqarova S.T. Biomüxtəlifliyin qorunmasında tekstil sənayesinin rolu. Azərbaycan Ekoloji Araşdırmalar Mərkəzi məcmuəsi. 2021.

MODA SƏNƏTİNDƏ GEYİM DİZAYNININ TƏTBİQİ

Əliyev Şakir Rüstəm oğlu
Azərbaycan Texnologiya Universiteti
Yüngül sənaye mühəndisliyi və dizayn kafedrasının dosenti, t.f.d.
Email: shakiraliyev@atu.edu.az
Tel: +994 50 429 80 00

Əliyeva Gülnarə Nurəddin qızı
Azərbaycan Texnologiya Universiteti
Yüngül sənaye mühəndisliyi və dizayn kafedrasının baş müəllimi
Email: g.aliyeva@atu.edu.az
Tel: +994 51 355 95 67

Əliyeva Fərqanə İsfəndiyar qızı
Azərbaycan Texnologiya Universiteti
Yüngül sənaye mühəndisliyi və dizayn kafedrasının baş müəllimi
Email: f.aliyeva@atu.edu.az
Tel: +994 50 533 14 51

Əsgərova Radə İsfəndiyar qızı
Azərbaycan Texnologiya Universiteti
Yüngül sənaye mühəndisliyi və dizayn kafedrasının lab.müd.
Email: r.asgerova@uteca.edu.az
Tel: +994 55 466 38 60

Məmmədova Sevinc Rövşən qızı
Azərbaycan Texnologiya Universiteti
Yüngül sənaye mühəndisliyi və dizayn kafedrasının assistenti
Email: memmdovasevinc04@gmail.com
Tel: +994 51 989 07 89

UOT 677.52

<https://doi.org/10.30546/200309.2025.001.329>

XÜLASƏ

Moda sənətində geyim dizaynı estetik və funksional tələbləri bir araya gətirən çoxşahəli bir sahədir. Geyim dizaynı yalnız vizual gözəllik yaratmır, həm də istifadəçinin rahatlığını təmin edir, mədəni və sosial mesajları ifadə edir. Moda sənayesində yüksək moda, kütləvi moda, ekoloji moda və innovasiya kimi müxtəlif tətbiq sahələri mövcuddur. Son illərdə davamlılıq və ekoloji yanaşmalar dizayn prosesində əsas yer tutmağa başlayıb. Rəqəmsal

texnologiyalar və yeni materiallar geyim dizaynında innovasiyaların artmasına səbəb olur. Geyim dizaynı moda sənətinin inkişafında və davamlılığında həlledici rol oynayır.

Açar sözlər: moda trendləri, innovasiya, estetik, tekstura, motiv.

Moda sənəti insan həyatında özünümüdafiə və social identifikasiya vasitəsi kimi böyük kəsb edir. Geyim dizaynı isə bu sənətin ən vacib elementlərindən biridir və həm estetik, həm funksional, həm də mədəni aspektləri özündə birləşdirir. Geyim dizaynının tətbiqi, yalnız gözəl görünüş yaratmaqla kifayətlənmir, eyni zamanda, istifadəçinin rahatlığı, istehsalın davamlılığı və social-mədəni kodların istifadəsini təmin edir. Məqalədə moda sənətində geyim dizaynının tətbiq sahələri, istifadə olunan metodlar, materiallar, innovasiyalar və davamlılıq mövzuları geniş şəkildə araşdırılıb.

Geyim dizaynı sənət və sənaye arasında körpü rolunu oynayan mühüm bir sahədir. O, insanların gündəlik həyatında funksional ehtiyaclarını ödəməklə yanaşı, onların estetik zövqünü və fərdi ifadə tərzini də əks etdirir. Moda dizaynerləri yalnız geyim yaradan ustalar deyil, həm də sosial dəyişikliklərin güzgüsüdür. Onlar dövrün ruhunu tutaraq geyim vasitəsilə yeni fikirlər və üslublar təqdim edir, ictimai şüuru formalaşdırırlar.

Bu sahədə tətbiq olunan metodlar zamanla dəyişmiş, texnologiyanın və sosial dəyərlərin inkişafı ilə yeni istiqamətlər qazanmışdır.

Xüsusilə, XXI-ci əsrdə rəqəmsal alətlərin və davamlı dizayn prinsipinin modaya daxil olması geyim dizaynının həm konseptual, həm də texnoloji çərçivəsini genişləndirmişdir. Beləliklə, geyim dizaynı təkcə modaya xidmət edən bir vasitə deyil, həm də cəmiyyətin, ekologiyanın və texnologiyanın birgə məhsulu kimi dəyərləndirilir.

Mövzunun aktuallığı: Geyim dizaynı, moda sənətinin təməlini təşkil edir. O, rəng forma, tekstura, kəsim, material seçimi və funksionallıq kimi əsas elementləri bir araya gətirərək geyimlərin həm vizual, həm də praktik dəyərini artırır. Dizaynerlər bu elementləri uyğun şəkildə birləşdirərək, fərqli social qrupların tələblərinə, mövsüm şəraitinə və mədəni xüsusiyyətlərə cavab verən kolleksiyalar yaradırlar.

Geyim dizaynı eyni zamanda mədəniyyət və ənənələrin qorunması və yenidən ifadə olunması üçün bir vasitədir. Hər bir dövr və regionun geyim tərzini social və mədəni kontekstlə sıx bağlıdır. Məsələn, milli motivlərin müasir dizayn elementləri ilə birləşdirilməsi, həm milli kimliyin yaşadılmasına, həm də global modaya inteqrasiya olunmasına şərait yaradır.

Yüksək moda sənəti dizaynerlərin yaradıcılıq sərhədlərini genişləndirməyi, incə detallı və əl işlərinin üstünlük təşkil etdiyi sahədir. Burada geyim dizaynı estetikaya üstünlük verir və

hər bir parça sənət əsəri kimi qiymətləndirilir. Yüksək modada istifadə olunan materiallar çox vaxt nadir və bahalı olur, dizaynlar isə trend yaradıcıdır.

Kütləvi moda daha geniş istifadəçi kütləsinə yönəlmiş, praktik və funksional geyimlərdən ibarətdir. Burada dizayn funksionallıqla birlikdə istehsalın səmərəliliyi və bazar tələbinə uyğunluq ön plandadır.

Moda sənayesi dünyada ətraf mühitə ən çox təsir edən sahələrdən biridir. Buna görə də, ekoloji moda və davamlılıq mövzuları son illərdə moda dizaynında əsas prioritetlərdən biri halına gəlib.

Geyim dizaynında estetik görünüş istifadəçinin visual zövqünü ödəyir, social status və şəxsiyyət ifadəsini gücləndirir. Funksionallıq isə geyimin rahat, davamlı və istifadəyə yararlı olmasını təmin edir.

Moda dizaynı bəzən sadəcə gözəllik və zövq deyil, həm də ideoloji bir bəyanatdır. Tarix boyu feminist hərəkatlar, sosial bərabərlik irs və etnik müxtəliflik mövzuları geyimlər üzərindən ifadə edilmişdir. Buna nümunə olaraq, XX əsrin ortalarında qadın kostyumunun strukturlaşdırılması qadının cəmiyyətə inteqrasiyasının simvolu kimi qəbul edilirdi. Bu günki dövrdə isə gender neytral geyimlər sosial dəyişimin bir əks sədasıdır. Bu da göstərir ki, geyim dizaynı yalnız vizual deyil, həm də ideoloji məna daşıyan bir sənət növüdür.

Moda sənayesində geyim dizaynının strateji rolu çox genişdir. Moda sənayesi dünya iqtisadiyyatında milyardlarla dollar dövriyyəsi olan bir sahədir. Bu sənayenin əsasında isə məhsulun dizayn mərhələsi dayanır. Dizaynın keyfiyyəti və yenilikçiliyi bir moda brendinin uğurunu müəyyən edən əsas amillərdəndir.

Moda sənətində geyim dizaynının rolu təkcə estetik və ideoloji ifadə ilə məhdudlaşmır. Texnologiyanın sürətli inkişafı ilə dizayn prosesi daha da innovativ və rəqəmsal hal alıb.

Geyim dizaynı moda sənətinin sadəcə bir sahəsi deyil, onun bədii, sosial və texnoloji əsasını təşkil edən strateji bir sahədir. O cəmiyyətin zövqünü, dəyərlərini və həyat tərzini formalaşdırmaqda mühüm vasitəyə çevrilmişdir. Geyim dizaynı həm sənət, həm sənaye, həm də sosial təzahür kimi moda sənətində əvəz olunmaz yer tutur və sahədəki yeniliklər modanın gələcəyini formalaşdırır.

Moda sənəti yalnız parça və tikişdən ibarət deyil. O, insan bədəninə dil açan hekayə danışan, duyğu ötürən canlı bir orqanizmdir.

Geyim dizaynı moda sənətinin yalnız görünən gözəlliyini yaratmır, həm də daxili dünyanı əks etdirir. Hər tikiş, hər kəsim, hər rəng, bir söz, bir cümlədir. Geyim dizayneri hər detail ustalıqla seçir və bunu vasitəsilə bədənin üzərində görünməz bir gözəllik yaradır.

Moda sənətində geyim dizaynı canlı sənət əsəridir. Hərəkət edən heykəl, nəfəs alan rəsm kimi. O, bədənin formalarını əhatə edir, ona yeni anlamlar verir və hər addımda dünyaya öz dilində danışır.

Geyim dizaynı vasitəsilə moda sənəti fikirlərini sərbəst buraxır. Hər bir kolleksiya düşüncələrin əksidir.

Moda sənəti sözlərlə ifadə olunmayıanı danışır, geyim dizaynı isə bunu mümkün edir. O, ideyanı formaya çevirir, xəyalı reallığa gətirir və bədəni yeni dünyalara aparır. Geyim dizaynı olmadan moda sənəti – rəngsiz xəyaldır, səssiz musiqidir, işıqsız rəsm əsəridir.

Geyim dizaynı təkcə bir anlıq gözəllik üçün deyil, o bir sənət formasıdır. Hər geyim bir dövrün aynası, bir epoxanın nəfəsidir. Moda sənətində geyim, keçmişlə gələcəyi bir anda birləşdirən vizual körpüdür.

Tarixin qədim ipəkləri, xalçaların rəngləri, xalq geyimlərinin simvolları – bunlar geyim dizaynında bird aha doğulur.

Moda sənətində geyim dizaynı yalnız fiziki örtük deyil – daxili aləmin vizual ifadəsidir. Qəzəb bəzən qara bir palto olur. Sevinc çiçək naxışlı ipək. Üsyan – yırtılmış geyim.

Tənha düşüncələr isə bəlkə də sadə, düyməsiz bir donun içində gizlənir.

Moda sənətində dizaynerin “kətanı”- insan bədənidir. Geyim bu bədənə toxunduqca onunla harmoniya yaradır, onunla hərəkət edir, onun ritmini duyur. Bu qarşılıqlı münasibət incəlik və balans tələb edir.

Moda sənəti ideyanı doğurur. Geyim dizaynı onu yaşadır. Biri göydən gələn ilhamdır, o biri yerdə onu həyata keçirən əldir. Moda sənəti sərbəstdir, deyə bilər. “Mən hiss edirəm”. Geyim dizaynı isə cavab verir.

Moda sənətində geyim dizaynı – sözsüz danışan manifestdir. Hər bir parçanın qırışında, hər tikişin istiqamətində bir fikir yatır. O fikir sənətin bədənə toxunuşudur. Geyim dizaynı o toxunuşu mümkün edir. Moda sənəti və geyim dizaynı arasındakı əlaqə bu gün daha aktual və vacibdir. Geyim artıq yalnız gündəlik ehtiyac deyil, həm də estetik, social və texnoloji ifadə formasıdır. Moda sənətində geyim dizaynı rəsm, heykəltəraşlıq və memarlıq qədər estetik bir sənət sahəsi kimi qəbul olunur. Geyim dizaynı bir cəmiyyətin mədəni, tarixi və sosial kodlarını əks etdirir. Geyim dizaynı rəqəmsal sənətlə birləşərək interaktiv moda sənətinə çevrilir.

- 3D dizaynlar, ağıllı tekstil, LED işıqla dəyişən paltarlar;
- Rəqəmsal performans sənətində geyimlər real vaxtda forma dəyişə bilir.

Geyim dizaynı bu gün.

- Yaradıcılığın sərhədsiz platformasıdır;
- İnnovasiyanın və texnologiyanın təzahür nöqtəsidir;
- Mədəni, sosial və fəlsəfi məsələlərə cavab verən sənət dilidir.

Geyim dizaynı əvvəllər daha çox utilitar funksiyanı yerinə yetirirdisə, müasir dövrdə bu funksiyalara estetik, fəlsəfi və sosial komponentlər də əlavə olunub. Geyim həm fərdin, həm də toplumun kimliyini əks etdirən kulturoloji koddur. Etnik ornamentlər, yerli tekstil texnikaları və milli geyim ünsürləri müasir geyim dizaynında yenidən işlənir.

Bu yanaşma həm milli mədəniyyətin qorunmasına, həm də onun qlobal platformada tanıtılmasına xidmət edir. Texnologiyanın inkişafı ilə geyim dizaynı tamamilə yeni bir mərhələyə keçmişdir. Bu sahə artıq inter-disiplinar bir məzmunla sahibdir: moda - mühəndislik – rəqəmsal – sənət – biotexnologiya.

Moda artıq rəqəmsal aləmə keçid edir: metaverse, avatarlar üçün geyimlər. NFT geyimlər, yalnız virtual mühitdə istifadə edilən, unikal və qeyri – fiziki “paltarlar” kimi təqdim olunur.

Moda sənəti və geyim dizaynı sosial məsələlərə dair dialoq yaratmaq üçün istifadə olunan bədii vasitəyə çevrilmişdir.

a) Gender bərabərlik

- Gender neytral geyimlər qadın və kişi geyimi arasındakı sərhədləri məhv edir;
- Bu cəmiyyətə gender bərabərliyi və sərbəst identifikasiya mesajı verir.

b) Feminis moda

- Dior-un “We Should All Be Feminist” yazılı t – shirtləri sosial şüurunu və dizaynın necə birləşə biləcəyinə nümunədir.

c) İqlim dəyişikliyi və ekologiya.

Geyim dizaynı artıq fəvqəladə hallara uyğun modifikasiyaya sahib ola bilər. Adaptiv geyimlər, hava şəraitinə uyğun özünü dəyişən materiallar. Geyim dizaynında gələcəyin meqatrendləri çoxşaxəlidir.

Transhumanist moda: Geyimin insan bədənini ilə integrasiyası.

Transhumanizm – texnologiya vasitəsilə insan bacarıqlarını artırmaq ideyası geyim dizaynında da təzahür tapır. Geyimlər tədricən bədənə bir uzantısına çevrilir və onun

funksiyalarını artırır. Bu baxımdan – Exosuit geyilən robotik strukturlar əzələləri gücləndirir, Bioseusorlu geyimlər – duyğulara reaksiya verir, Dəri ilə sinxronlaşan tekstil – bənin hərəkətinə uyğun formalaşır, “canlı parça” təsiri yaradır.

Geyim dizaynı və moda sənətinin sərhədsizliyi dedikdə o anlama gəlinir ki, geyim dizaynı artıq fiziki məkana bağlı deyil.

Moda dizaynı nə toxunulmalı, nə deyilməli, hətta nə də satılmalı deyil. Moda dizaynı interaktiv rəqəmsal sənət formatına çevrilir. Moda artıq analoq təcrübədən çox interaktiv estetikaya keçid edir.

Geyim dizaynı moda sənətinin sərhədlərini aşaraq: Texnologiya ilə sintez olunur (rəqəmsal platformalar), insan təcrübəsini genişləndirir (interaktiv geyimlər), yeni sənət və etik istehsalə yönəlir (təkrar emal olunan materiallar).

Gələcəkdə moda insan dəyişəcək, yoxsa insan modanı fikrinə demək olar ki, insan və moda bir-birini paralel şəkildə dəyişdirir – lakin gələcək kontekstində bu münasibət daha çox modanın üstünlüyü ilə formalaşa bilər.

- İndiyədək insan modanı dəyişib – yaradıcılıq və mədəniyyət vasitəsilə;
- Gələcəkdə moda insanı dəyişəcək – texnologiyanın gücü ilə;
- İkili proses baş verir, amma güc mərkəzi dəyişir; yəni əvvəl insan dizayn edirdi, indi isə moda alqoritmlər və texnologiya vasitəsilə insanı dizayn edir.

Gələcəkdə insan modanı deyil, moda insanı dəyişdirəcək. Amma bu dəyişiklik təkcə bədəni deyil – kimliyi, estetik duyğunu və hətta insanın özünü dərk etməsini də əhatə edəcək.

Moda insanın mahiyyətini necə dəyişir?

Ontologiya – varlığın təbiətini və mənasını öyrənən fəlsəfə sahəsidir. Burada bir sual yaranır.

Moda bizi kimə və ya nəyə çevirir?

Keçmişdə moda sadəcə bədənə əlavə edilən bir obyekt idi.

İnsan geyimi seçirdi, dəyişirdi, çıxarırdı – yəni nəzarət insanda idi.

Gələcəkdə moda artıq bədənlə firləşən forma alır (Bioseusorlar, dəriyə birləşmiş geyimlər, “canlı parça” texnologiyalar). Yeni moda artıq özümüz haqqında təcrübəmizi, bədənimizlə münasibətimizi dəyişir. Bu artıq təkcə “nə geyinirəm” sualı deyil, “mən kiməm” sualıdır.

Moda artıq həyat tərzini deyil-varlıq formasına çevrilir. Geyim dizaynı olmadan nə moda sənayesi inkişaf edə bilər, nə də sənaye insanla estetik, mədəni və texnoloji bağ qura bilər.

Moda sənayesində dizaynın gələcəyi, sintez, sürət və şüurluluq prinsipləri əsasında inkişaf edəcək.

Sintez – texnologiya, təbiət və incəsənətin inteqrasiyası. Dizayn artıq moda ilə biotexnologiyanın, AI – nin və vizual sənətin birləşdiyi bir məkana çevriləcək.

Sənət – lakin qeyri – idtehlakçı yönümlü .

Ənənəvi “fast fashion” modelindən fərqli olaraq, sürətli yaradıcılıq, lakin etik və davamlı hasilat modeli önə çıxacaq.

Şüurluluq – sosial, ekoloji və mədəni məsuliyyət – Dizaynerlər yalnız gözəllik deyil, həm də cəmiyyətin problemlərinə cavab axtaran yaradıcılar olmalıdırlar.

Moda sənayesində geyim dizaynı təkcə moda sənayesinin ürəyi deyil, həm də onun gələcəyini müəyyən edən zehniyyət mərkəzidir.

Nəticə etibarı ilə, geyim dizaynı moda sənayesinin əsas sütunu olmaqla, bu sahənin estetik, texnoloji, sosial və iqtisadi istiqamətlərini formalaşdıran mərkəzi funksiyanı daşıyır. Geyim dizaynı yalnız zahiri görünüşün formalaşdırılması deyil, eyni zamanda mədəni kimliyin ifadəsi, texnologiyanın tətbiq sahəsi, istehlakçı davranışlarının yönəldirilməsi və etik dəyərlərin sənayedə təzahürüdür.

Müasir dövrdə süni intellekt, rəqəmsal dizayn proqramları və davamlılıq prinsiplərinin tətbiqi ilə geyim dizaynı sənayenin inkişafında yenilikçi və strateji bir gücə çevrilmişdir.

Yerli dizaynların inkişafı, milli ornamentlərin və tekstil irsinin müasir dizayna inteqrasiyası, Azərbaycan da daxil olmaqla bir çox ölkələr üçün mədəni diplomatiya və iqtisadi inkişaf vasitəsinə çevrilə bilər. Bu səbəbdən geyim dizaynı yalnız moda sənayesində deyil həm də global sosial və iqtisadi sistemdə mühüm yer tutur.

Beləliklə, geyim dizaynı gələcək moda sənayesinin yaradıcı mühərriki, etik kompası və texnoloji katalizatoru kimi çıxış edəcək.

APPLICATION OF FASHION DESIGN IN THE ART OF FASHION

Aliyev Shakir Rustam
Azerbaijan Technological University
Associate Professor of the Department of Light Industry Engineering and Design, Ph.D.
Email: shakiraliyev@atu.edu.az
Contact phone: +994 50 429 80 00

Aliyeva Gulnara Nuraddin
Azerbaijan Technological University
Senior Lecturer, Department of Light Industry Engineering and Design
Email: g.aliyeva@atu.edu.az
Contact phone: +994 51 355 95 67

Aliyeva Fargana Isfandiyar
Azerbaijan Technological University
Senior Lecturer, Department of Light Industry Engineering and Design
Email: f.aliyeva@atu.edu.az
Contact phone: +994 50 533 14 51

Askerova Rada Isfandiyar
Azerbaijan Technological University
Head of Laboratory, Department of Light Industry Engineering and Design
Email: r.asgerova@uteca.edu.az
Contact phone: +994 55 466 38 60

Mammadova Sevindzh Rovshan
Azerbaijan Technological University
Assistant of the Department, Engineering and Design of Light Industry
Email: memmdovasevinc04@gmail.com
Contact phone: +994 51 989 07 89

UOT 677.52

SUMMARY

Fashion design in the art of fashion is a multifaceted field that combines aesthetic and functional requirements. Fashion design not only creates visual beauty but also provides comfort to the user by expressing cultural and social messages. The fashion industry has various applications such as haute couture, mass fashion, eco fashion and innovation. In recent years, sustainability and environmental approaches have become central to the design process. Digital technologies and new materials are fuelling the growth of innovation in fashion design. Fashion design plays a crucial role in the development and sustainability of the art of fashion.

Keywords: fashion trends, innovation, aesthetics, texture, motif.

ПРИМЕНЕНИЕ ДИЗАЙНА ОДЕЖДЫ В ИСКУССТВЕ МОДЫ

Алиев Шакир Рустам оглы
Азербайджанский Технологический Университет
Доцент кафедры, Инженерии и дизайна легкой промышленности, д.ф.тех.
Email: shakiraliyev@atu.edu.az
ТЕЛ: +994 50 429 80 00

Алиева Гульнара Нуреддин кызы
Азербайджанский Технологический Университет
Старший преподаватель кафедры, Инженерии и дизайна легкой промышленности
Email: g.aliyeva@atu.edu.az
ТЕЛ: +994 51 355 95 67

Алиева Фаргана Исфандияр кызы
Азербайджанский Технологический Университет
Старший преподаватель кафедры, Инженерии и дизайна легкой промышленности
Email: f.aliyeva@atu.edu.az
ТЕЛ: +994 50 533 14 51

Аскерова Рада Исфандияр кызы
Азербайджанский Технологический Университет
Зав. лаборатории кафедры, Инженерии и дизайна легкой промышленности
Email: r.asgerova@uteca.edu.az
ТЕЛ: +994 55 466 38 60

Мамедова Севиндж Ровшан кызы
Азербайджанский технологический университет
Ассистент кафедры, Инженерии и дизайна легкой промышленности
Email: memmdovasevinc04@gmail.com
ТЕЛ: +994 51 989 07 89

УДК 677.52

РЕЗЮМЕ

Дизайн одежды в искусстве моды-это многогранная область, которая объединяет эстетические и функциональные требования. Дизайн одежды не только создает визуальную красоту, но и обеспечивает комфорт пользователя, выражая культурные и социальные послания. Индустрия моды имеет различные области применения, такие как высокая мода, массовая мода, экологическая мода и инновации. В последние годы устойчивость и экологические подходы стали занимать центральное место в процессе проектирования. Цифровые технологии и новые материалы

способствуют росту инноваций в дизайне одежды. Дизайн одежды играет решающую роль в развитии и устойчивости искусства моды.

Ключевые слова: модные тенденции, инновации, эстетика, текстура, мотив.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Zamanova N. “Geyim dizaynı və konstruksiya”. ADU nəşriyyatı. -Bakı, 2019.
2. Əliyeva A. Moda sənayesi və müasir dizayn yanaşmaları. Təhsil nəşriyyatı. -Bakı,2020.
3. Rzaeva S. Geyim mədəniyyəti və geyim tarixi. Qanun nəşriyyatı. -Bakı, 2018.
4. Əliyeva G. Davamlı moda və etik dizayn. Elm və təhsil. -Bakı, 2021.
5. Həsəyova A. Azərbaycan milli geyimlərinin müasir modaya integrasiyası. -Bakı,2021.
6. Nuriyeva T. Moda sahəsində rəqəmsal transformasiyanın sosial mədəni təsiri. AMEA.-Bakı, 2023.

GEYİM DİZAYNINDA MODELLEŞDİRMƏNİN ROLU

Mirzəyev Tofiq Hacı oğlu
Azərbaycan Texnologiya Universiteti
Yüngül sənaye mühəndisliyi və dizayn kafedrasının dosenti, t.f.d.
Email: t.mirzeyev@atu.edu.az
TEL: +994 51 309 29 90

UOT 680.01., 687.016.

<https://doi.org/10.30546/200309.2025.001.302>

XÜLASƏ

Geyim dizaynı sənayesində modelləşdirmə prosesi həm yaradıcı, həm də texnoloji baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Modelləşdirmə dizaynerin ideyalarını reallaşdırmaq, geyimin forması, funksionallığı və estetik görünüşünü təkmilləşdirmək üçün vacib mərhələdir. Bu proses həm ənənəvi, həm də müasir virtual üsullarla həyata keçirilir və geyim nümunəsinin dəqiq uyğunluğunu təmin edir. Məqalədə geyim dizaynında modelləşdirmənin əsas növləri, funksiyaları və rolu geniş şəkildə təhlil edilir. Geyim modellərinin hazırlanmasında daha effektiv olan kombinə edilmiş modelləşdirmə növündən istifadə edilməsi təklif edilmişdir.

Açar sözlər: geyim dizaynı, modelləşdirmə, nümunə hazırlanması, 3D modelləşdirmə, funksionallıq, estetik görünüş.

Geyim dizaynı insan ehtiyaclarını qarşılamaq və moda tələblərinə uyğun estetik məhsullar yaratmaq üçün sənət və texnologiyanın birləşdiyi sahədir. Bu sahədə yaradıcı ideyanın həyata keçirilməsi bir neçə mərhələdən ibarətdir: eskizlərin çəkilməsi, materialların seçilməsi, modelləşdirmə və tikmə. Modelləşdirmə isə dizayn prosesinin ən vacib hissələrindən biridir, çünki o, geyimin real formada necə görünəcəyini və bədənə necə uyğunlaşacağını göstərir. Bu mərhələdə geyimin həm estetik, həm də funksional xüsusiyyətləri yoxlanılır, təkmilləşdirilir və istehsalə hazırlanır [1].

Müasir sənaye məhsulunun yaradılması əsasən aşağıdakı sxem üzrə aparılır: bazarın tələbi – planlaşdırma – proqramlaşdırma (proqnozlaşdırma) – layihələndirmə və modelləşdirmə – istehsalat – tirajlaşdırma – yerləşdirmə – istehlak (istifadə). Dizayner bu sxem üzrə göstərilmiş mərhələlərin hər biri barədə ümumi məlumata malik olmalı, lakin layihələndirmə və modelləşdirmə mərhələsi üzrə dizayn metodikası əsasında fəaliyyət göstərərək mütəxəsis kimi

xüsusi bacarıqlara sahib olmalıdır. Dizayn metodikası ardıcıl olaraq analiz və sintez üsullarının tətbiqinə əsaslanır.

Layihəqabağı analiz – layihəndirmənin ilkin mərhələsində həyata keçirilir və aşağıdakılar müəyyən edilir: a) mühitin, əşyaların yaxud əşyalar kompleksinin nəzərdə tutulmuş funksiyalarının tədqiqi və məlumatların qarşılaşdırılması; b) layihələndiriləcək məmulatların və mühitin mahiyyətə araşdırılması; c) layihələndiriləcək məmulatların və mühit predmentlərinin hazırlanma üsullarının öyrənilməsi; d) nəzərdə tutulmuş obyektin (funksional təyinatı eyni olan) analoqlarının araşdırılması yolu ilə onların çatışmayan cəhətlərinin müəyyən edilməsi; e) istehlakçı istəyinin müəyyənləşdirilməsi. Bundan başqa mühitin, əşyaların yaxud əşyalar kompleksinin layihələndirilməsində sosial-iqtisadi, funksional-dəyərlilik (əhəlinin tələbatlar qrupunun strukturunu müəyyən etmək, dizayn məhsulunun hansı kateqoriya əhali üçün nəzərdə tutulduğunu müəyyənləşdirməklə xərcləri dəyərləndirmək), texnoloji və forma analizlərinin aparılması da vacibdir.

Aparılan analizlərin nəticələri sintez əməliyyatlarına inteqrasiya olunmalıdır. Bunun isə nəzərdən keçirilən obyektin strukturəmələgətmə və harmonikləşdirmə (kompozisiya) yolu ilə aparılması mümkündür. Tək (ədədi) əşyaların strukturəmələgətməci – onların formaəmələgətməsidir. Kompozisiya – harmonikləşdirmə üsulu olub, vasitələr və nəzərdən keçirilən obyektin estetik bütövlüyünün yaradılması üsullarının sistemindən ibarətdir. Sintez prosesində aparılmış tədqiqatların nəticələri formaəmələgətmənin konkret üsulları ilə reallaşdırıla bilər: a) kombinator üsulu; b) analoqlar üsulu; c) bədii-assosativ üsul.

Qeyd edək ki, kombinator və analoqlar üsulları kostyumun formaəmələgəlməsində daha geniş öyrənilmişdir. Dizaynda sintez – dizayner analizində əksini tapmış layihə məlumatlarının fikrən ardıcıllanması və vahid bütövlük təsəvvüri (layihə görünüşü) əldə edilməsidir. Sintez üsullarını ya sistemli yanaşma xüsusiyyətli (kombinator və analoqlar üsulları kimi) ya da kortəbii- intuiativ (bədii-assosativ üsulu kimi) olmaqla iki qrupa bölmək olar.

Layihələndirmə – reallıqda mövcud olmayan nəzərdə tutulmuş xassələrə malik obyektin təsvirinin, şəklinin (eskizinin, maketinin) yaxud konsepsiyasının yaradılmasından ibarətdir [2]. Dizayner layihəsində bilik və fantaziya, dəqiqlik və intuisiya, elm və incəsənət, istedad və ustalığ qarşılıqlı əlaqədə təzahür edir. Hər hansı bir əşyanın (məhsulun) mükəmməl dizayner layihəsini işləmək üçün mütəxəssisdən bu əşya (məhsul) barəsində akademik bilik (xassələri, quruluşu, modelləşdirilməsi, konstruksiyası, istehsal texnologiyası və s. barədə),

elmi-sistemli yanaşma, bacarıq və qabiliyyət, fantaziya və bədii intuisiya, istedad və ustalıq olmalıdır.

Yüngül sənaye məmulatlarının layihələndirilməsində ilkin mərhələ məmulat növü üçün layihəqabağı analiz və sintez üsullarından istifadə etməklə müəyyənləşdirilmiş ilkin məlumatlara əsasən onun ilkin eskizinin (qrafik təsvirinin) hazırlanmasıdır. İlkin, eskizin mütəxəsislərlə (marketoloqlarla, konstruktorlarla, texnoloqlarla və digərləri ilə) müzakirəsini və vacib düzəlişlərini apardıqdan sonra məmulat növünü həcmi modellə, onun xarici təsviri ilə həmçinin praktiki istifadə mümkünlüyü ilə (layinə-qrafik modelləşmədə ikinci eskizlə) tamamlamaq olar. Dizayner modelləşdirilməsi layihəyə konkret görünüş verir [3].

Modelləşdirmə – bütöv obyektin (obyektlər sisteminin) əks etdirilməsi, təqdim və ya təsvir edilməsi prosesidir. Bədii-fiqurativ modelləşdirmə, riyazi modelləşdirmə (riyazi modelin hesabatı), layihə-qrafik modelləşdirilmə (eskizlənin qurulması), həcmi modelləşdirmə (maket və modelin yaradılması), sözlü modelləşdirmə (yeni obyektin sözlü konsepsiyasının yaradılması, onun fəaliyyət prinsipinin təsviri və s.) ayırd edilir ki, bunlardan da yüngül sənaye məmulatları üçün əsasən layihə-qrafik modelləşdirilmədən və həcmi modelləşdirmədən daha geniş istifadə olunur.

Ən geniş yayılmış modelləşdirmə üsulu – retrospektiv modelləşdirmədir. Bu üsul baxılan obyektin əks tiplərinin və analoqlarının analizinin aparılmasına, nəticədə layihə tapşırığının icrasında istifadə edilməsinə əsaslanır. Lakin bu üsul yeni əşyaların yaradılmasına və ya yeni formatda mövcud olan əşyaların təkmilləşdirilməsi kimi əsas dizayn tapşırığının yerinə yetirilməsinə imkan vermir.

Modelləşdirmənin digər bir üsulu konstruktiv modelləşdirmədir ki, bu da əşyaların funksiyalarının və morfologiyalarının (əşyanın marfalogiyası – onun funksiyalarına uyğun təşkilində material formasını xarakterizə edir) növdəyişmələrindən ibarətdir. Konstruktiv modelləşdirmənin aşağıdakı təzahürləri ayırd edilir: a) korrekativ - əşyaların funksiya və formalarının təkmilləşdirilməsi; b) keçid – obyektin funksiya və marfalogiyasının tam dərk edilməsi ilə ona yeni keyfiyyət verilməsi (buna misal olaraq kostyumun dizaynında onun konstruksiyasının dəyişdirilməsi – dizaynda konstruksiyasızlaşdırma); c) layihəli – əşyaların funksiya və formaları yenidən yaradılır.

Modelləşdirmənin mahiyyəti və funksiyaları

Modelləşdirmə geyim dizaynında nümunə hazırlamaq, onu sınaqdan keçirmək və təkmilləşdirmək məqsədi daşıyan prosesdir. Bu mərhələ dizaynerə geyimin formalı xəttlərini,

tikiş detalları və materialların necə davranacağını öyrənməyə imkan verir. Modelləşdirmənin əsas funksiyaları aşağıdakılardır:

- Estetik görünüşün yoxlanılması: Dizayner geyimin eskizdəki görüntüsünü real nümunə vasitəsilə qiymətləndirir, lazımi düzəlişləri edir;
- Funksionallığın təmin olunması: Geyimin rahatlığı, hərəkət azadlığı, istifadə sahəsinə uyğunluğu yoxlanılır;
- Materialların seçimi və davranışının öyrənilməsi: Parçanın sərtliyi, elastikliyi, düşüşü modelləşdirmə əsasında qiymətləndirilir;
- Texnoloji proseslərin planlaşdırılması: Kəsim və tikiş xəttlərinin düzgün təyin olunması istehsalın səmərəliliyini artırır;
- Müştəri tələblərinə uyğunluq: Modelləşdirmə vasitəsilə fərdi sifarişlər və modifikasiya imkanları artırılır.

Modelləşdirmənin növləri

1. Əl ilə modelləşdirmə - ənənəvi üsul kimi, əl ilə modelləşdirmə dizaynerin kağız üzərində eskiz yaratması və sonradan parçadan nümunə hazırlaması prosesini əhatə edir. Bu üsul xüsusi bacarıq və təcrübə tələb edir, çünki hər bir tikiş və kəsim detallı əllə düzəldilir. Əl ilə modelləşdirmə daha çox kiçik istehsal və ya fərdi sifarişlər üçün uyğundur;

2. Virtual modelləşdirmə. - texnologiyanın inkişafı ilə geyim sənayesində 3D proqramlardan istifadə artıb. Virtual modelləşdirmə vasitəsilə geyim bədən üzərində real vaxtda vizuallaşdırılır, materialların hərəkəti və elastikliyi təhlil edilir. Bu yanaşma dizayn prosesini sürətləndirir, xərcləri azaldır və dəyişiklikləri asanlıqla etmək imkanını verir;

3. Kombinə edilmiş modelləşdirmə - ənənəvi və virtual metodların birləşdirilməsi daha optimal nəticələr verir. Dizayner əvvəlcə eskizi əllə hazırlayır, sonra isə onu 3D proqramda təkmilləşdirir və yoxlayır. Bu üsul həm texniki, həm də vizual aspektləri yüksək səviyyədə təmin edir.

Aparılmış təcrübələrlə laboratoriya şəraitində virtual və kombinə edilmiş modelləşdirmə ilə kişi üst köynəyinin modelləşdirilməsi aparılmışdır. Nəticələrin analizi göstərmişdir ki, kombinə edilmiş modelləşdirmə növü daha effektiv olmaqla, daha düzgün model ülgüləri əldə edilməsinə imkan yaradır. Dizaynerin ilkin düşüncəsinə uyğun (ilkin eskizə uyğun) məmulat hazırlanması mümkün olur.

Modelləşdirmənin geyim dizaynındakı rolu

Modelləşdirmə geyim dizaynının bütün mərhələlərində böyük rol oynayır. O, ideyanın reallığa çevrilməsi üçün əsas vasitədir və aşağıdakı sahələrdə önəmlidir:

- Yaradıcı prosesin dəstəklənməsi: Modelləşdirmə dizaynerə müxtəlif variantlar sınağa, yeni forma və kəsimlər yaratmağa imkan verir;
- Keyfiyyətin artırılması: Nümunənin sınaqdan keçirilməsi istehsal zamanı səhvlərin qarşısını alır və məhsulun keyfiyyətini yüksəldir;
- İstehsal proseslərinin optimallaşdırılması: Kəsim xətlərinin düzgün müəyyən edilməsi və materialdan səmərəli istifadə istehsalın səmərəliliyini artırır;
- Bazar tələblərinə cavab vermə: Müştəri ehtiyaclarına uyğun fərdi modellərin yaradılması bazarda rəqabət üstünlüyü təmin edir.

Geyim dizaynında modelləşdirmənin rolu zaman keçdikcə artır. Ənənəvi və müasir metodların birləşdirilməsi dizaynerlərə daha funksional, estetik və rahat geyim nümunələri yaratmağa şərait yaradır. Geyimlərin hazırlanmasında kombinə edilmiş modelləşdirmə növündən istifadə edilməsi təklif edilmişdir. Bu növ modelləşdirmə həm məhsulun keyfiyyətini, həm də istehsal prosesinin effektivliyini yüksəldir, nəticədə moda sənayesinin inkişafına mühüm töhfə verir.

THE ROLE OF MODELING IN CLOTHING DESIGN

Mirzeyev Tofiq Haji
Azerbaijan University of Technology
Associate Professor of the Department of Light Industry Engineering and Design, Ph.D.
Email: t.mirzeyev@atu.edu.az
Contact phone: +994 51 309 29 90

UOT 680.01., 687.016.

SUMMARY

The modeling process in the clothing design industry is of great importance from both a creative and technological point of view. Modeling is an important stage in realizing the designer's ideas, improving the shape, functionality and aesthetic appearance of clothing. This process is carried out using both traditional and modern virtual methods and ensures the exact fit of the clothing pattern. The article comprehensively analyzes the main types, functions and

role of modeling in clothing design. It is proposed to use the combined modeling type, which is more effective in the preparation of clothing models.

Keywords: clothing design, modeling, pattern making, 3D modeling, functionality, aesthetic appearance.

РОЛЬ МОДЕЛИРОВАНИЯ В ДИЗАЙНЕ ОДЕЖДЫ

Мирзоев Тофик Гаджи оглы
Азербайджанский Технологический Университет
Доцент кафедры, Инженерии и дизайна легкой промышленности, д.ф. тех.
Email: t.mirzeyev@atu.edu.az
ТЕЛ: +994 51 309 29 90

УДК 680.01., 687.016.

РЕЗЮМЕ

Процесс моделирования в индустрии дизайна одежды имеет большое значение как с творческой, так и с технологической точки зрения. Моделирование является важным этапом в реализации идей дизайнера, улучшении формы, функциональности и эстетического вида одежды. Этот процесс осуществляется как традиционными, так и современными виртуальными методами и обеспечивает точную посадку выкройки одежды. В статье всесторонне анализируются основные виды, функции и роль моделирования в дизайне одежды. Предложено использовать комбинированный тип моделирования, который более эффективен при разработке моделей одежды.

Ключевые слова: дизайн одежды, моделирование, изготовление выкроек, 3D моделирование, функциональность, эстетический вид.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Л. Мудрагель. Конструирование и моделирование от А до Я. Полное практическое руководство. М: ,ЭКСМО, 2022.
2. Л. А. Романовой. «Конструирование и моделирование женской одежды. Практикум» М:; Издательства «ЛАНЬ», 2021.
3. J.Smith. Fashion Design and Technology. New York: Fashion Press., 2019.

MEMARLIQ VƏ GEYİM SFERALARININ VİZUAL ESTETİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ ARASINDA BƏDİİ ƏLAQƏ

İsayeva İlahə Sabir qızı
UNEC Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
Dizayn kafedrasının müəllimi
Email: ilahasabir@gmail.com
TEL: +994 51 366 78 22

UOT 746.92

<https://doi.org/10.30546/200309.2025.001.316>

XÜLASƏ

Bu məqalədə memarlıq və geyimin vizual və estetik xüsusiyyətləri arasındakı bədii əlaqə araşdırılır. Ətraf mühitin mühüm komponentlərindən biri memarlıq, digəri isə geyimdir. Memarlıq və geyim digər sənət növlərinə nisbətən bir-biri ilə daha tez-tez qarşılıqlı əlaqədə olur və insanın psixoloji vəziyyətinə təsir göstərə bilir. Memarlıq və geyim arasında üslub baxımından vizual-estetik əlaqə mövcuddur ki, bu da forma həllinin vəhdətində, onun elementlərinin oxşarlığında, konstruktiv sxemdə özünü göstərir. Memarlar və modelyerlər zamanın görünüşünü müəyyənləşdirir və üslub yaratmaq üzərində işləyirlər. Çox vaxt bu iki sahədə üslublar kəsişir və tez-tez bir-birinə təsir göstərir.

Açar sözlər: memarlıq, geyim, dizayn, estetik əlaqə, üslublar, ifadə vasitələri.

İnsan ətraf mühitdə bir aləm yaradır, onun mühüm komponentlərindən biri memarlıq digəri isə geyimdir. Tarixi mədəni inkişafın istənilən mərhələsində cəmiyyətin estetik baxışlarını müəyyən edən bir bədii üslub daxilində sənətin müxtəlif formaları arasında dərin əlaqələr mövcuddur. Onlar arasında əlaqə dərin köklərə malikdir. Memarlıq və geyim funksional və vizual baxımdan insan tərəfindən müəyyən edilir. Memarlıq quruluşu da geyim kimi insanı, ocağını, ailəsini qoruyan bir vasitə rolunu oynayır. Geyimlə memarlıq arasındakı əlaqə xüsusilə sıx və üzvi xarakter daşıyır ki, bu da onların obrazlı həllin vəhdətində, siluetin vizual oxşarlığında, formanın mütənasib daxili bölünməsi qanunlarında və s. ilə ifadə olunur. Təsadüfi deyil ki, qədim zamanlarda geyimi “insan bədənini üçün ev” adlandırırdılar.

Geyim - insan cəmiyyətinin mədəniyyətinin inkişafında müəyyən mərhələni əks etdirir. Deməli, geyim öz növbəsində dövrün üslubuna tabe olur, həmişə insanların zamanını,

həyat tərzini əks etdirir. Hər kəs geyimi özünəməxsus şəkildə qəbul edir; onun yaşından, tərbiyəsindən, inancından, var-dövlətindən, mədəniyyətindən, xarakterindən asılıdır. Geyim müəyyən bir ölkənin, dövrün, bütövlükdə bəşəriyyətin bədii mədəniyyətinin bir hissəsidir.

Memarlıq bəşəriyyətin tikinti sənətinin mənşəyi olub qədim insanların təbiətin yaratdığı sığınacaqlarla (mağaralar) kifayətlənməyərək, yaşayış binaları tikməyə başladığı dövrdən müşahidə olunur. İnsanda gözəllik hissini ilk növbədə təbiət oyandırmışdır. İnsanın gördüyü hər şeydə onun gözəllik anlayışı özünü göstərir. Gözəllik haqqında, gözəl haqqında fikirlər bu sənət növlərində ən aydın şəkildə əks olunur. Beləliklə, həm geyim, həm də memarlıq bir-birini zənginləşdirərək inkişaf edir.

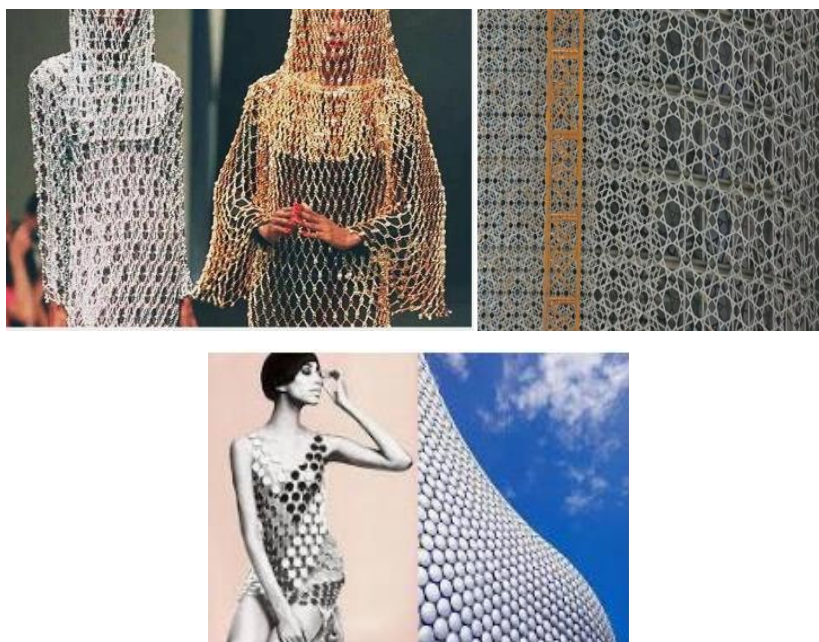
Texnologiyanın inkişafı, yeni ifadə vasitələrinin, materialların, vizual effektlərin axtarışı - bütün bunlar geyim və memarlıq arasındakı sərhədləri açır. Memarlıq və geyim digər sənət növləri ilə müqayisədə daha tez-tez insanla qarşılıqlı əlaqədə olur, onun psixoloji vəziyyətinə təsir göstərə bilər. Dizayner və memarın əsas vəzifəsi rahat bir mövcudluğu təmin etməkdir. Həm də yeni bir estetika yaratmaq. Geyim dizaynında və memarlıq sənətində formalaşdırma prinsipləri oxşardır, onların əlaqəsini bir çox sahələrdə - dizaynda, tektonikada, dekorativ həllərdə və üslubda izləmək olar. Xüsusən tektonikada aydın şəkildə izləmək olar. Geyim və memarlıq arasında ümumi obrazlı həll, siluet oxşarlığı, daxili bölgü anlayışı ilə ifadə olunan üslub əlaqəsi mövcuddur. Memarlıq bədii üslubun həddləri daxilində sənətlərin siyahısına başçılıq edir və geyim onu tamamlayır. Təəccüblü deyil ki, geyim hərəkətli memarlıq adlandırılır.

Keçmiş və indiki insanların psixologiyası əsasən geyimlə üzə çıxır və bəzən hətta gələcəyə baxmağa imkan verir. Memarlıq və geyim həmişə bir-biri ilə daimi dialoqda olub, lakin onların qarşılıqlı əlaqəsi həqiqətən 20-ci əsrin ikinci yarısı – 21-ci əsrin əvvəllərində müasir dövrdə baş verib. Bu gün dəbli geyim və memarlıq bir-birinə qarışır. Geyim tarixən formalaşmış ikonik mədəniyyət hadisəsidir. Dəbli bir geyim yaratmaq, bədii cəhətdən tam bir görüntü üçün forma və dizayn, rəng və dekorativ həllər axtarışdır. Geyim sənətində bədii obraz insanın olduğu yaşadığı mühitdə insan obrazı ilə onun geyiminin harmoniyasıdır.

Geyim müxtəlif informasiyaları çatdırır, yəni obrazlı məlumatlara malikdir. İlham verən mənbələrin xüsusiyyətləri və onların yaradıcı transformasiya yolları materialda müəllif ideyalarının işlənilib hazırlanmasına və həyata keçirilməsinə, onların informasiya məzmununa, eləcə də modellər kolleksiyasının çeşid yönümlüliyinə böyük təsir göstərir. Buna görə də, geyim dizayneri üçün mövsümün tendensiyalarına uyğun olaraq yaradıcı mənbələrin seçiminə

və transformasiya yollarına peşəkar yanaşma vacibdir. Dizayn konsepsiyası memarlara və modelyerlərə eyni dərəcədə tanışdır, çünki ölçüləri düzgün uyğun olmalıdır, onun içində hərəkət etmək rahat olmalıdır. Geyimlə və memarlığın ortaq cəhəti nədir? Hər ikisi eskizlə başlayır, sonra modelləşdirmə və dizaynın bütün mərhələlərindən keçir və sonra dizayn detalları ilə tərtib edilir. Dünyaca məşhur moda evlərində xüsusi geyim dizaynerləri işləyir. Modelyer bir gözəl obrazı dünyaya gətirdikdən sonra, dərzilər onu “hesablayırlar” və sonradan prinsipcə geyinilə biləcək şəkildə düzəldirlər. Eyni prinsip memarlıqda da işləyir. Memar binanın layihəsini hazırlayır, dağılmaması üçün onu necə canlandıracağına mühəndislər və dizaynerlər qərar verirlər. Maraqlıdır ki, bəzən memar dizaynının mürəkkəbliyi o qədər böyük olur ki, mühəndislər ya ondan imtina edirlər, ya da təhlükəsizlik adı altında dəyişikliklər tələb edirlər.

Memarlıqda “yüksək moda” modelləri üçün bir yer var - nadir müəllif layihələri, hətta müəllifin özünün də təkrarlama bilməyəcəyi. Bu yaxınlarda memarlar arasında binaları perforasiya edilmiş panellərdən və ya metal elementlərdən hazırlanmış metal zəncirli poçtla geyinmək dəb halına gəldi.

Şəkil1. Binaların perforasiya edilmiş panelləri və metal elementlərdən hazırlanmış metal zəncirli geyimlər

Gözəl draping parçalar sənəti hələ də geyim dizaynerlərinə və memar dizaynerlərə yeni görünüşlər yaratmağa və forma ilə sınaqdan keçirməyə imkan verir. Möhtəşəm drapery və dekorativ qıvrımların bolluğu paltarları çoxqatlı, mürəkkəb edir və eyni zamanda təsvirə xüsusi plastiklik bəxş edir. Rəng kontrastlarını oynayarkən xüsusilə təsirli görünür. Memarlar, məsələn, interyerləri planlaşdırarkən, drapery prinsipindən də istifadə edirlər.

Şəkil 2. Geyim və memarlıq dizaynında drapery və dekorativ qıvrım formalarının istifadəsi

Krujeva parçalar və aplikasiyalar həmişə zərif və mürəkkəb görünür, paltara çəkisizlik və havalıq verir. Müasir memarlar da oxşar havadarlıq və lütf əldə etmək üçün tez-tez binalarını krujeva ilə “geyindirirlər”.

Şəkil 3. Geyim və binaların dizaynında krujeva

Bundan əlavə, dekorasiya, təmtəraq, xətlərin vurğulanması və uzanması, detalların zənginliyi və zərifliyi - bütün bunları həm memarlıqda, həm də geyimdə tapmaq olar. Geyim və memarlıq dizaynı eyni prinsiplərə və simvolik sistemlərlə yaradılır. Memarlıq və geyim sənəti eyni qanunlara tabedir. Müxtəlif materiallardan istifadə edilməsinə baxmayaraq. Bu qanunlar memarlıq və geyim kompozisiyasında böyük təşkilati əhəmiyyətə malikdir.

Memarlıq və geyim təkcə eyni ideyalara əsaslanmır, hətta eyni peşəkar terminlərdən istifadə edir: faktura, ornament, eskiz, ölçü, təsvir. Həm memarlıqda, həm də geyimdə istifadə olunan əsas ifadə vasitələri kompozisiya, həcməlin plastikliyi, mütənəsbilik, habelə material səthlərinin faktura və rəngidir. Memarlıq üçün, eləcə də geyim üçün ansamblın keyfiyyəti xarakterikdir. Memarlıqda və geyimdə eyni kompozisiya vasitələri: proporsiya, kütlə, ritm, statika, dinamika, simmetriya, asimmetriya, eynilik, nüans və kontrastdır.

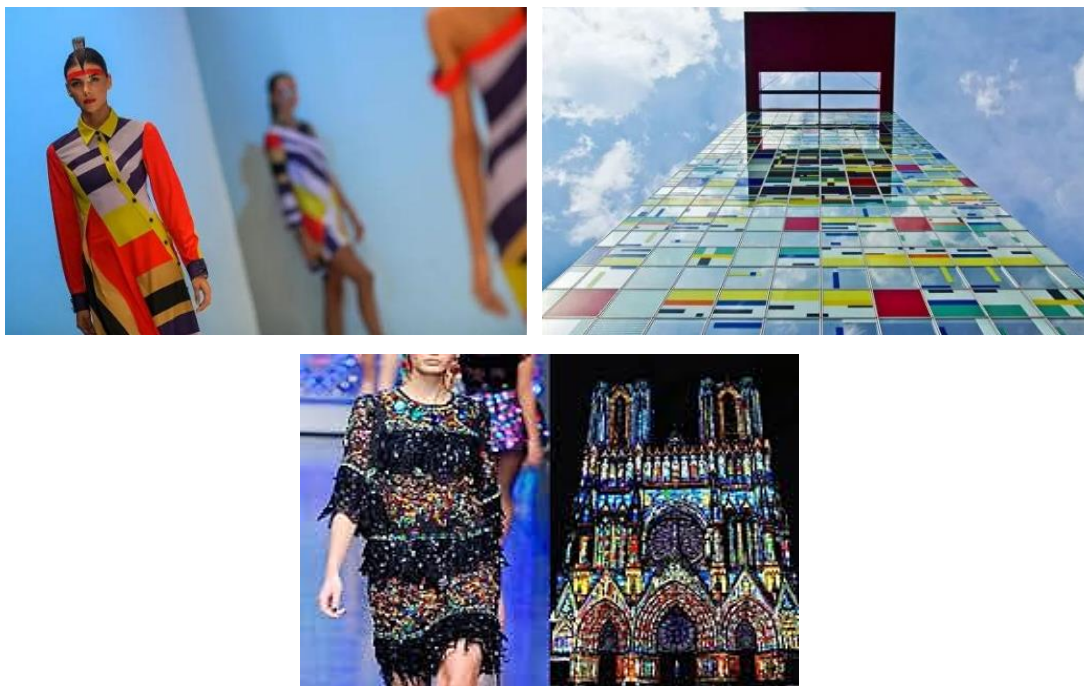
Geyimin modelləşdirilməsində *proporsiya* vasitəsi ilə elementlərin öz aralarında və ümumilikdə forma ilə nisbəti, *kütlə* ilə geyim formasının ümumilikdə və onun ayrı-ayrı hissələrinin vizual çəki miqdarını, *ritm* ilə formanın elementlərinin yaxud formanın özünün növbə ilə bir-birini əvəz etməsini, *statika* ilə vizual görünə biləcək hərəkətin olmamasını, *dinamika* ilə inkişaf, dəyişiklik, müəyyən istiqamətlənmə, vizual hərəkəti, *simmetriya* ilə bir-birinə qarşı eyni, bərabər hissələrin qanunauyğun şəkildə yerləşməsini, *asimmetriya* ilə simmetriya elementlərin, oxların, müstəvilərin uzlaşdırılması və yerləşdirilməsi müşahidə olunmayan kompozisiya variantını, *eynilik* ilə elementlərin tam oxşarlığına əsaslanan forma daxilində bağlılığını, *kontrast* ilə elementlərin formanın daxilində disproporsiyaya əsaslanan bağlılığını, *nüans* bir-birinə bənzətmə nöqte-i-nəzərdən yaxınlaşan formaların yekcins elementlərin nisbətini həll edir.

Memarlıqda *proporsiya* memarlıq tikilisini təşkil edən, ona bütövlük və harmoniya gətirən oxşar kəsik yaxud fiqurların nisbətini, *kütlə* ilə formanın digər formalarla müqayisədə onun tərkibində “maddənin” böyük miqdarının mövcudluğunun vizual qiymətləndirilməsini, *ritm* ilə hər hansı ardıcılıq vasitəsilə ifadə olunmuş böyükdən kiçiyə qədər dəqiq və dürüst görünən dəyişkənlikliyi, *statika* ilə hər hansı istiqamətdə hərəkət etməyən formanın vəziyyətinin vizual qiymətləndirilməsini, *dinamika* ilə müəyyən istiqamətlər yaxud “kütlələrin hərəkəti” vizual sistemləri vasitəsilə konturun sərhədlərində vizual mənimsəmənin təşkilini, *simmetriya* ilə nöqtə, simmetriya oxu yaxud müstəvisinə nəzərən elementlərin tarazlıq və harmoniyanın nizama salınmasının xüsusi növü kimi gözlə mənimsənilən yerləşməsini, *asimmetriya* ilə elementlərin dinamik tarazlığına, vahid bütövlüyün həddlərində onların hərəkəti təəssüratına əsaslanan formaların təşkilediciliyi prinsipini, *eynilik* ilə iki və daha çox formanın müqayisə edilə biləcək əlamətlərinin tam bərabərliyini, *kontrast* ilə müqayisə olunan obyektlər arasında münasibətlər, bu zaman fərqlər aşkar surətdə özünü büruzə verir, *nüans* oxşarlıq fərqlərlə müqayisədə daha aydın şəkildə ifadə olunan iki və daha çox formaların nisbətini həll edir.

Şəkil 4. Geyim, interyer və eksteryer dizaynında kompozisiyanın ifadə vasitələri

Rəng bütün moda dizaynerlərinin əsas silahıdır. O, eyni modeli oynaq, sərt, romantik, ağır və havalı edə bilər. Geyim dizayneri modellərində rəngli parçalardan və aksesuarlardan istifadə edilir. Bəzi memar dizaynerlər öz layihələrində binaları parlaq rənglərlə təsvir edirlər və bu layihələri həyata keçirirlər. Bəzən binanın fasadı müxtəlif rəngli şüşə dizaynında olur və bu da rəngarəng aplikasiyaya bənzəyir.

Şəkil 5. Geyim və memarlıq dizaynında rəng həlli

Ümumiyyətlə geyim və memarlıq dizaynı paralel inkişaf edən geniş sahələrdir. Hər iki sahə üzrə məqsəd insanın rahat olacağı və estetik funksiyanı yerinə yetirəcəyi geyim və məkan yaratmaqdır. Beləliklə, geyim və memarlıq sferaları eyni estetik və kreativ düşüncələrdən faydalanır, eyni məsələlərin reallaşdırılması ilə məşğul olur ki, bu da öz növbəsində hər iki sahə üzrə sıx bədii əlaqələrin yaranmasına səbəb olur.

ARTISTIC CONNECTION BETWEEN VISUAL-AESTHETIC FEATURES OF ARCHITECTURE AND CLOTHING

İsayeva İlaha Sabir
UNEC Azerbaijan State University of Economics
Teacher of the Design Department
Contact phone: ilahasabir@gmail.com
TEL: +994 51 366 78 22

UOT 746.92

SUMMARY

This article examines the artistic connection between the visual and aesthetic features of architecture and clothing. One of the important components of the environment is

architecture, another is clothing. Architecture and clothing interact with each other more often than other types of art and can influence a person's psychological state. There is a visual-aesthetic connection between architecture and clothing in terms of style, which is manifested in the unity of the form solution, the similarity of its elements, and the constructive scheme. Architects and fashion designers determine the appearance of the time and work on creating a style. Often the styles in these two areas intersect and often influence each other.

Keywords: architecture, clothing, design, aesthetic connection, styles, means of expression.

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ СВЯЗЬ МЕЖДУ ВИЗУАЛЬНО-ЭСТЕТИЧЕСКИМИ ОСОБЕННОСТЯМИ АРХИТЕКТУРЫ И ОДЕЖДЫ

Исаева Илаха Сабир кызы
UNEC Азербайджанский Государственный Экономический Университет
Преподаватель кафедры Дизайн
Email: ilahasabir@gmail.com
ТЕЛ: +994 51 366 78 22

УДК 746.92

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматривается художественная связь между визуально-эстетическими особенностями архитектуры и одежды. Одним из важных компонентов среды является архитектура, другим - одежда. Архитектура и одежда взаимодействуют друг с другом чаще, чем другие виды искусства, и могут влиять на психологическое состояние человека. Между архитектурой и одеждой существует визуально-эстетическая связь в стилевом отношении, которая проявляется в единстве решения формы, сходстве ее элементов, конструктивной схеме. Архитекторы и модельеры определяют облик времени и работают над созданием стиля. Зачастую стили в этих двух областях пересекаются, и часто оказывают влияние друг на друга.

Ключевые слова: архитектура, одежда, дизайн, эстетическая связь, стили, средства выражения.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Д.Ю.Ермилова История домов мод:учебное пособие для высших учебных завед., М.: Изд.центр Академия, 2003.
2. М. П. Згурская, Н. Е.Лавриненко, Архитектурные стили, Издательство: Фолио, 2013.
3. Ф.Ф. Иванцова Паралельные практики в мода и архитектуре/ Молодой ученый №6, 2017.
4. <https://stroygaz.ru/publication/architecture/grani-soprikosnoveniya-kogda-vstrechayutsya-moda-i-arkhitektura/>
5. <http://tom6.ru/articles/arhitekturnye-trendy-v-mode/>
6. <https://kostumologiya.ru/PDF/24IVKL219.pdf>
7. <https://milana-shoes.ru/clients/news/moda-i-arkhitektura3283/>

QARABAĞ QADIN GEYİM MƏDƏNİYYƏTİNİN TARİXİ

Namazova Nərminə Tahir qızı

UNEC Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

Dizayn kafedrasının müəllimi

Email: namazova.narmina1984@mail.ru

TEL: +994 51 662 15 06

UOT 391

<https://doi.org/10.30546/200309.2025.001.319>

XÜLASƏ

Qarabağ geyimləri hər zaman öz zərifliyi ilə seçilmişdir. Tarix boyu Azərbaycanın hər bir bölgəsinin özünəməxsus geyim forması, biçim tərzı olmuşdur. Bütün bölgələrin geyimləri bir-birindən müəyyən cəhətlərinə görə fərqlənir. Qarabağ geyimlərinə dair xüsusiyyətlər bu mövzuda araşdırma aparan tədqiqatçıların marağına səbəb olmuşdur. Odur ki, Qarabağ geyimləri haqqında mütəxəssislər hər zaman yüksək fikirlər irəli sürmüşdür. Azərbaycanın mədəniyyət beşiyi olan Qarabağımızda xalqımızın yaratmış olduğu zəngin və ecazkar geyim mədəniyyəti, eləcə də, Qarabağ xanları dövrünə aid mərasim, toy və şənlik geyimləri özünəməxsusluğu, zərifliyi və zəngin tərtibatı ilə diqqət çəkmişdir. Qarabağın mədəni irsində milli geyimlərin xüsusi yeri vardır. Geyim xalqın məxsus olduğu mədəniyyət ilə sıx bağlıdır. Milli libaslarda xalqa aid olan adətlər, ənənələr, xalqın yaradıcılığı, təxəyyül məhsulu və eləcə də milli təfəkkürü öz əksini tapır. Milli geyimlərimiz qiymətli xəzinəmiz və mədəni sərvətimizdir.

Açar sözlər: Qarabağ, geyim, mədəniyyət, irs, milli, forma.

Qarabağ xanlarının dövrünə aid zəngin qadınların libasları, şənlik geyimləri, mərasim geyimləri, habelə toy libasları öz bədii-estetik görkəmi ilə göz oxşamışdır. Milli ornamentlərlə, daş-qaşlarla bəzədilmiş Qarabağ geyimləri hər zaman özündə böyük məna daşımışdır. Bu geyimlər xalqımızın mədəniyyətini, tarixini özündə əks etdirir.

Qarabağa aid olan zəngin geyim mədəniyyətinin formalaşmasında xalqın mənəvi-əxlaqi baxışları, dünyagörüşü və mədəni həyatı da əhəmiyyətli rol oynamışdır. Bu bölgənin geyim mədəniyyəti formalaşaraq mükəmməl maddi-mədəni irs səviyyəsinə çatmışdır. Aparılan arxeoloji qazıntıların nəticələrindən belə qənaətə gəlmək olar ki, Qarabağ bölgəsində hələ ilkin orta əsrlərdə toxuculuğun inkişafı üçün real imkanlar olmuşdur.

Bütünlükdə Azərbaycanın, eləcə də onun mədəniyyət beşiyi olan Qarabağın milli geyimləri uzun və mürəkkəb inkişaf yolu keçmiş mədəni nümunələrdəndir. Odur ki, belə geyim nümunələri mədəni irsimizin gənc nəsillərə olduğu kimi təqdim edilməsi naminə muzeylərdə qorunub saxlanmaqdadır. Bununla yanaşı bu gün belə geyim nümunələrinin restavrasiyası və yenidən tikilməsi ilə məşğul olan sənətkarlar, dərzilər, moda evləri vardır. Belə moda evləri zaman-zaman yerli və beynəlxalq sərgilərdə məhz Qarabağ geyimlərinin təqdimatı ilə nümayişlər keçirir. Bu gün qədim tarixi, zəngin mədəniyyəti, Azərbaycanımızın Qarabağ mahalının mədəniyyət xəzinəsini naxış-naxış gələcək nəsillərə çatdırmaq bu sahədə fəaliyyət göstərən mütəxəssislərin qarşısında duran əsas vəzifələrdəndir. Bütün bunlarla yanaşı olaraq həm də, Qarabağın tarixi və etnoqrafiyası haqqında olan həqiqətlərin dünya xalqlarına çatdırılması dövlətimizin mədəniyyət siyasətinin tərkib hissəsidir.

Qarabağ geyimləri haqqında olan məlumatlar “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında da yer almışdır. Bildiyimiz kimi “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında hadisələrin cərəyan etdiyi ərazilər məhz Azərbaycandır. Araşdırmalar məhz hadisələrin elə Qarabağda cərəyan etməsini göstərir. Odur ki, dastanda adı keçən bir çox geyim növlərinin elə Qarabağ əhalisinə məxsus olduğunu söyləmək mümkündür. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında geyimlər ümumi şəkildə “don” adlandırılır. Dastanda kömlək (köynək), şalvar (“mahmudi şalvar”, “al məxmuru şalvar”), çuxa (adi və doqquzlama – doqquz qırçınlı çuxa), kaftan (uzun və qısaqol, yaxası açıq, üst geyim növü), qurşaq (“altunlu incə kətan bez”), eləcə də baş geyimlərindən bəylərin baş sarığı (çalma), niqab, duvaq, yaşmaq və ayaqqabı növlərindən isə başmaq, ədik (çəkməni xatırladan uzunboğaz kişi ayaqqabısı), sərmuzənin (qadın ayaqqabısı) və bu kimi nümunələrin adı çəkilmişdir. Bütün bunlar Azərbaycan geyim mədəniyyəti tarixinin daha uzaq keçmişə söykəndiyinin sübutudur. Bu gün müasir geyimlər, baza konstruksiyaları və biçim tərzlərini məhz adı çəkilən geyim nümunələrinin əsasında tərtib olunmuşdur. Xurşidbanu Natəvan və onun kimi Qarabağın digər ziyalı xanımları nəfis ornament və bəzək elementləri ilə bəzədilmiş olan geyim nümunələrini üzərlərində daşıyırdılar. Bu libaslar, üzərində olan naxış və ornamentlər xüsusilə xalq yaradıcılığının xüsusiyyətlərini özündə əks etdirirdi.

Qarabağın geyim mədəniyyəti Atabəylər, Hülakülər, Ağqoyunlular və Səfəvilər dövlətləri dövründə də inkişaf etmişdir.

Qarabağ geyimləri kişi, qadın və uşaq geyimlərinə ayrılırdı. Bütünlükdə həm böyüklər, həm də kiçiklər üçün tərtib olunan geyim nümunələri iki hissədən ibarət olurdu: alt və üst geyimlər.

Üst geyimlər çiyinüstü və bel geyimlərindən ibarət olurdu. Üst geyimləri də öz növbəsində üst köynəyi, arxalıq, ləbbadə, küləcə, kürdü, eşmək, baharıdan ibarət idi. Qadın bel geyimləri isə bir neçə tuman və çaxçurdan ibarət idi. Digər bölgələrimizdə də, Qarabağda da milli geyim dəsti dedikdə həm də, baş örtükləri, ayaqqabılar və zərgərlik məmulatları nəzərdə tutulur.

Qadın geyimləri. Qarabağ qadın geyim dəstlərinə arxalıq, kürdü, tuman, köynək və s. daxil idi. Qadın üst geyimlərində arxalıqlar sadə biçimdə olub, dirsəkdən başlayan qolçaqlarla tamamlanardı. Belə biçim tərzində olan geyim nümunələrində çox vaxt kombinə edilmiş fərqli parçalardan istifadə edilirdi. Qadın arxalıqlarında demək olar ki, bütün tikişlər boyunca xüsusi bəzək elementlərindən istifadə edilirdi. Hətta zadəgan geyimlərinin yaxalıqlarında qızıl və gümüş kimi qiymətli metallardan ibarət olan xüsusi düymələr tikilirdi. Varlı qadınların arxalıqları, tirmə, atla, xara, məxmər, darayı, ayulduz və s. parçalardan, kasıb qadınların arxalıqları isə daha çox sətir və bu kimi ucuz parçalardan tikilirdi. Qarabağ bölgəsinə aid qadın arxalıqlarının yaxası əsasən buta formasında layihələndirilirdi.

Baş örtüyü kimi örpəklərdən, çadralardan istifadə edilirdi. Bu geyimlərin həm hissə və hissəciklərinin bir-birinə birləşdirilməsi, həm də üzərində olan bəzək elementləri əl tikişləri ilə icra edilirdi. Bu da geyimləri daha dəyərli edərdi.

Şəkil1. Arxalıqlar

Şəkil 2. Xurşudbanu Natavan arxalığı. Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi ekspozisiyasında sərgilənmişdir

Zəngin geyim nümunələrindən biri də kürdü qadın üst geyimidir. Bu geyimlərin tərtibatında sıx bəzəklərdən istifadə edilirdi. Sırıqlı formada da tikilirdi. Bu geyim nümunələri bədənə kip yapışır və qolsuz olurdu. Kürdü-yaxası açıq, qabaq hissədən bağlanılmayan olub, ədəkləri uc-uca gəlmir. Yan tikişlərində bədənə aşağıya kəsilmələr var. Kürdü Qarabağda ən geniş yayılmış geyim nümunəsi idi. Kürdülər tirmə, məxmər, və digər qalın parçalardan tikilirdi. Biçim tərzisi isə demək olar ki, eyni ilə çəpkən kimi layihələndirilirdi. Kürdünün əsas fərqi içinə quzu dərisindən astarın tikilməsi idi. Üzərində tərtibat olaraq xəz tutulardı. Kürdü hətta XX əsrin ortalarına qədər yaşlı nəslin nümayəndələri tərəfindən istifadə edilmişdir.

Şəkil 3. Kürdü. Qarabağ XIX əsrin sonu

Geyim nümunələri qolların biçiminə görə də bir-birindən fərqlənə bilirdi. Bildiyimiz kimi milli geyimlərimiz bir neçə alt və üst hissələrdən ibarət olmaqla əsasən uzunqollu olmuşdur. Qol biçimində əsasən dirsəyə qədər kip oturan, daha sonra enlənən formadan geniş istifadə edilirdi ki, bu biçim tərzini qadın geyimləri ilə yanaşı olmaqla, həm də kişi və uşaq geyimlərinin layihələndirilməsində də müşahidə etmək mümkün idi.

Qarabağ bölgəsinə aid olan geyim nümunələrində çiyin geyimi kimi həm də sallamaqol deyilən biçimdə üst geyim nümunəsi vardır ki, bu geyim nümunəsində qollar çiyin tikişlərindən başlamaqla qondarma əlavə edilən hesab edilirdi. Burada da xüsusi qolçaqlardan da istifadə edilirdi.

Şəkil 4. Sallamaqol çəpkən

Bəzək elementlərinin zənginliyinə görə fərqlənən Baharı çox aktual idi. Bu geyim nümunələrində tünd qırmızı, moruğu rəngli məxmər parçadan istifadə edilirdi. Yaxalıqlar, ətəklər xüsusi bəzək elementləri ilə tərtib edilirdi. Baharının bədii tərtibatında daha çox təkəlduz tikmələrə rast gəlinirdi.

Şəkil 2. Baharı Qarabağ 1866

Milli geyimlərimizdə eyni zamanda köynək, büzməli ətəklər də geniş yer almışdır. Geyim dəstlərində istifadə edilən köynəklər biçim tərzı və forma etibarı ilə bölgələrə görə fərqlənirdi. Bu köynəklərin bir-birindən əsas fərqi onların yaxalıqlarının formasında idi. Bu köynəklərin biçimində yaxalıqlar oyma şəklində layihələnirdi. Yaxalıqların kənarı xüsusi bəzək elementləri ilə tərtib edilirdi. Burada haşiyələmədən də istifadə edilirdi. Qarabağ qadınlarının alt köynəyi dizdən bir qədər yuxarı olub, qolu uzun, düz xıştəklı tikilərmış. Alt köynəklər ağdan, bəzən isə güllü çit və kətan parçalardan tikilərdi.

Kostyumlar kübar ailələrin xanımlarının qarderobuna daxil idi. Etnoqrafiya fondunda Azərbaycan geyimlərinin kolleksiyasında saxlanılan kostyumlar içərisində ən çox diqqət bütün hissə, hissəciklər və bəzək elementləri əl ilə tikilən, XIX əsrin ortalarına aid olan məşhur Kəbirlinski (Kəbirlinski, Qarabağ atlı alayında xidmət etmiş, daha sonra Şuşada xidmət göstərmişdir.) ailəsinə məxsus geyim nümunəsidir.

HISTORY OF COSTUME CULTURE OF WOMEN OF KARABAKH

Namazova Narmina Tahir

UNEC Azerbaijan State University of Economics

Teacher of the Design Department

Email: namazova.narmina1984@mail.ru

Contact phone: +994 51 662 15 06

UOT 391

SUMMARY

Karabakh clothing was chosen for its elegance. Throughout history, each region of Azerbaijan has had its own unique clothing form and style. The clothing of all regions has differed from each other in certain aspects. The features of Karabakh clothing have aroused the interest of researchers conducting research on this topic. Therefore, experts have always put forward high opinions about Karabakh clothing. In our Karabakh, the cradle of Azerbaijani culture, the rich and wonderful clothing culture created by our people, as well as the ceremonial, wedding and festive clothing of the Karabakh khans' era, have attracted attention with their uniqueness, elegance and rich design. National clothing has a special place in the cultural heritage of Karabakh. Clothing is closely related to the culture to which the people belong. National clothing reflects the customs, traditions, creativity, imagination and national thinking of the people. Our national clothing is our precious treasure and cultural wealth.

Keywords: Karabakh, clothing, culture, heritage, national, form.

ИСТОРИЯ КОСТЮМНОЙ КУЛЬТУРЫ ЖЕНЩИН КАРАБАХА

Намазова Нармина Тахир кызы

UNEC Азербайджанский Государственный Экономический Университет

Преподаватель кафедры Дизайн

Email: namazova.narmina1984@mail.ru

ТЕЛ: +994 51 662 15 06

УДК 391

РЕЗЮМЕ

Карабахская одежда всегда отличалась элегантностью. На протяжении всей истории каждый регион Азербайджана имел свою уникальную форму и стиль одежды.

Одежда всех регионов отличается друг от друга определенными аспектами. Особенности карабахской одежды вызвали интерес исследователей, проводящих исследования по этой теме. Поэтому эксперты всегда выдвигали высокие мнения о карабахской одежде. В нашем Карабахе, колыбели азербайджанской культуры, богатая и прекрасная культура одежды, созданная нашим народом, а также церемониальная, свадебная и праздничная одежда карабахских ханов привлекала внимание своей уникальностью, элегантностью и богатым дизайном. Национальная одежда занимает особое место в культурном наследии Карабаха. Одежда тесно связана с культурой, к которой принадлежит народ. Национальная одежда отражает обычаи, традиции, творчество, воображение и национальное мышление народа. Наша национальная одежда является нашим драгоценным сокровищем и культурным богатством.

Ключевые слова: Карабах, одежда, культура, наследие, национальный, униформа.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Fəzayıl Vəliyev. Gülzadə Abdulova. //Qarabağ geyimləri.// Bakı-Elmin inkişafı fondu – 2016.
2. Gülzadə Abdulova. “Qarabağın geyimləri” Bakı-2016.
3. Əhmədov Ə.K. “Dədə – Qorqud” dastanında bəzi geyimlər haqqında // Azərb. SSR. EA-nın Məruzələri. 1979.
4. Əsədova Ə.A. Orta əsr Azərbaycan xalq geyimləri (“Kitabi – Dədə Qorqud” dastanları əsasında) / Dünya azərbaycanlıları: tarix və müasirlik (elmi-nəzəri toplusu), II bur., Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2004.
5. https://az.wikipedia.org/wiki/Az%C9%99rbaycan_milli_geyiml%C9%99ri
6. <https://www.baki-xeber.com/medeniyyet/70043.html>
7. <https://azerbaijan.az/related-information/51>
8. <http://azhistorymuseum.gov.az/az/news/1050>
9. https://m.facebook.com/hommebaku/posts/344025683717599?locale2=de_DE
10. <https://www.flickr.com/photos/emindadashov/11545080835/in/photostream/>

GEYİM KOLLEKSİYALARININ YARADILMASINDA YENİ TEXNOLOGİYALAR

Cavadzadə -Talibova Günay Əfrasiyab qızı
UNEC Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
Dizayn kafedrasının baş müəllimi
Email: gunaycavadzadeh@gmail.com
TEL: +994 50 783 07 83

UOT 687.1

<https://doi.org/10.30546/200309.2025.001.314>

XÜLASƏ

Parça istehsalı və geyim sənayesi tarix boyu mühafizəkar bir sahə olmuş, lakin XVII-XVIII əsrlərdə texnoloji yeniliklərin təsiri ilə tədricən dəyişməyə başlamışdır. XX əsrin əvvəllərində sintetik liflərin yaranması və kütləvi istifadəsi tekstil sənayesində yeni mərhələyə keçidi təmin etmişdir. Hər dəqiqə təkmilləşdirilən müasir texnologiyalar möcüzələrin göstərilməsinə imkan verir! Gələcəyin parçaları-viruslarla mübarizə aparan, sağlamlığa nəzarət edən, istini və sərinliyi təmin edən parçalar yaranır. Bu cür materiallar bu gün bir reallıqdır. Gün gələcək və bu parçalar gündəlik həyatımızın bir hissəsinə çevriləcəklər.

Açar sözlər: tekstil sənayesi, ağıllı parçalar, ekotekstil, ekodizayn, yeni texnologiyalar

Geyimlərin hazırlanmasında parçaların istehsalı əsrlər boyu çox mühafizəkar bir sənaye olaraq qalmaqda idi. Lakin müəyyən bir zaman kəsiyində təkamül sürətlə artmış və tekstil sənayesi praktik olaraq bu gün bilinən formada meydana çıxmışdır. Zaman elə sürətlə irəliləyir ki, bu zaman ərzində çoxlu sayda yeni parçalar yaranır, bu çeşiddin arasında asanlıqda itmək olar! XVII əsrin sonunda iplik istehsalını mexanikləşdirə bilən iplik maşınları meydana çıxdı və XVIII əsrin əvvəllərində parça istehsal edən toxuculuq maşınları geniş yayıldı. Bununla birlikdə, yüngül sənayenin təşəkkül tapma mərhələsində faciəli hallar da az deyildi. Məsələn, 1841-ci ildə ordu üçün forma tikən Fransız tikiş maşının ixtiraçısı Bartelami Timonenin fabriki dərzilər tərəfindən dağıdıldı. Dərzilərin fikrincə tikiş maşınları onları dolanışığılarından məhrum edirdi.

XVII və XVIII əsrlərdə sənayenin yüksəlişi müxtəlif dəzgah və maşın ixtiralarından sonra bir qədər yavaşladı. Daha sonra, XX əsrin ilk yarısında sintetik liflər və parçalar meydana

gəldi (neylon, kapron, viskoza, laykra və s.,) hansılar ki, daha sonrakı mərhələdə kütləvi şəkildə yayılmağa başladı.

Müasir sənayenin istehsal etdiyi çox sayda parça bir-birindən tək-cə orijinal sapların tərkibinə görə deyil, həm də quruluşuna, toxuma növünə görə fərqlənə bilər bu da gələcəkdə materialın son xüsusiyyətlərini və nəticədə müəyyən ehtiyaclar üçün optimal istifadə imkanlarını daha da müəyyənləşdirməyə imkan verir. Parçanın xüsusiyyətləri birbaşa hansı iplərdən hazırlandığından asılıdır. Bu gün parçalar həm təbii, həm də kimyəvi liflər əsasında istehsal olunur. Parçaların istehsalı üçün istifadə olunan təbii liflər bitki, heyvan və mineral mənşəli ola bilər. İndiki mərhələdə elmin fəal inkişafı və qabaqcıl texnologiyaların təbliği yeni bir bilik sahəsinin - innovativ materialşünaslığın formalaşması üçün əsas oldu və yeni bir material kateqoriyasının - “ağıllı parçalar”ın sözdə meydana çıxmasının ilə nəticələndi. Onların əsas xüsusiyyəti ətraf mühitin vəziyyətindəki dəyişikliklərə reaksiya vermək və xarici amillərdən asılı olaraq bəzi xüsusiyyətlərini dəyişdirmək qabiliyyətindədir.

“Ağıllı” materiallar ənənəvi materiallardan daha rahatdır: soyuq havada isinir, istidə sərinləyir və hətta temperaturdan asılı olaraq ölçülərini dəyişdirirlər. Kostyum dizaynında və eksperimental dizaynda yeni parçaların istifadəsi dizayn təcrübəsində analoqu olmayan bənzərsiz çoxfunksiyalı obyektlərin inkişafına kömək edir.

“Ağıllı materiallar” bəzən hər cür sensorlardan, kiçik prosessorlardan və icraçı nano cihazlardan ibarət bütöv bir proqram kompleksini təmsil edir. Müxtəlif tekstil palitrasında texniki məqsədlər üçün 1990-cı ildən bəri, “neo-tekstil” ümumi adı altında bir neçə yenilikçi sahə meydana çıxdı. Bu qrup aktiv funksiyaları olan materiallar da daxil olmaqla demək olar ki, bütün yeni parçaları əhatə edir. Bu gün oxşar materialların üç ailəsi var: elektron tekstil, aktiv xüsusiyyətlərə malik tekstil və eko-tekno tekstil.

Elektron toxuculuqların vacib bir xüsusiyyəti istehlakçı funksiyalarının həyata keçirilməsi üçün bir enerji mənbəyinin mövcudluğudur. Elektron tekstil və aktiv tekstil materialları 1990-cı illərdə eyni vaxtda meydana gəlmişdi. Yeni bir material kateqoriyasını formalaşdıran eko-tekno tekstil, son zamanlarda, 2010-cu illərin əvvəllərində ortaya çıxdı.

Eko-tekno tekstil eko-texnologiyanın flaqmanıdır, tətbiqi təbii mühitin bərpası və qorunması yolu ilə ekoloji fəaliyyətin inkişafına imkan verir. Elektron tekstil həm elektrik enerjisi keçirən həm də istehlak edən materialdır. O daha əvvəl müstəqil olan iki sahəni birləşdirdi: tekstil və elektronika.

Tekstil materialı müxtəlif elektron cihazların quraşdırılması üçün özəy təşkil edir. Bəzən tekstil müxtəlif sensorlar və əlaqə kabellərini əhatə edir. Sxematik olaraq bəzən elektron cihaz mikro nəzarətçidən ibarət olur hansı ki, xarici cihaza qoşulur və keçiricilər, batareyalar, səs gücləndiriciləri displeylər üçün ötürücü rolunu oynayur. Mikro nəzarətçi, məlumatın giriş və çıxışına nəzarət edən kompüterin sadələşdirilmiş versiyasıdır. Mikro nəzarətçinin içərisində əvvəllər quraşdırılmış proqramı icra edən və daxil olan məlumatları yaddaşında saxlayan bir çip var. Batareya ilə işləməsi mümkün olduqda, avtonom işləyə bilər; müasir terminologiyada bu cihaz “göyertədə” mənasını ifadə edir.

Daxili çiplər müxtəlif şou proqramları üçün idman geyimləri və kostyumlar hazırlamaq üçün fəal şəkildə istifadə olunur. Texniki komponentlər kiçik olduqda mikroelektronika haqqında danışmaq adətdir.

İki növ elektron cihaz var: analog və rəqəmsal. Analog elektron cihazlarda elektrik və mexaniki komponentlərdən istifadə olunur. Rəqəmsal elektronikanın komponentləri ən sadə və tarixən birinci hesab olunaraq proqramlaşdırma vasitəsi ilə əldə edilmişdir. Bu vəziyyət elektron tekstil istehsalçılarını elektronikanın özü ilə yanaşı proqramlaşdırma dilini də öyrənməyə məcbur edir.

Elektron toxuculuqda tez-tez istifadə olunan cihazlar işıq (elektrolüminesans, LED, fiber optik, OLED) yaradır, səs gücləndiriciləri açır (MP3, rabitə cihazları), görüntü (LCD ekranlar, OLED, LCD) əks etdirir, istilik xüsusiyyətlərinə malikdir (rezistiv liflər, liflər yaddaş formaları).

Hazırda mövcud və hazırlanan çiplər var hansılar ki, ötürücülərdən siqnalları qəbul və emal edir. (təzyiq, temperatur, akselerometr, rütubət, nəbz, qaz və s.) Bir qayda olaraq, bu cür parçaların iki aktiv rejimi var. Bu funksiyalar dəyişə biləndi belə ki, toxuculuq məmulatı keçirici vasitəsilə passiv rejimdən aktiv vəziyyətə keçə bilər.

Parçalar interaktiv ola bilər çünki onlar xarici qıcıqlandırıcılara həssaslıq göstərərək siqnallara cavab verə bilər. Proqram təminatı geniş bacarıqlara malik olduqda istehlakçılar elə hiss edirlər ki, sanki onlar “ağıllı” parçalarla işləyirlər. Ancaq belə bir təsir yalnız dizayn və informasiya texnologiyalarından istifadə edərək kompleks ssenarilərin yaradılması nəticəsində mümkündür. Aktiv tekstilin işləməsi üçün enerji təchizatı tələb olunmur. Bu materialdan tekstil, kosmetika, kimyəvi və parfümeriya sahələrində geniş istifadə olunur. Elektron toxuculuqda olduğu kimi, parça əsasən özəy formalaşdırır harada ki, bu texnologiya da tətbiq olunur. Xarici

təbəqə çap və ya kimyəvi işləmə ilə yeni yaş üsulla tətbiq oluna bilər; dolduraraq (parçanı vannaya yerləşdirməklə) və ya çiləmə üsulu ilə.

Ən çox yayılmış texnologiyalar xoşagəlməz qoxuların qarşısını almaq, istiliyi saxlamaq və lüminesensiya effekti yaratmaq üçün ətirli molekulların, kosmetik və ya termokromik liflərin mikrokapsul şəklində toxumaya integrasiyası ilə əlaqələndirilir. Bu parçalar iki iş rejiminə malikdir: aktiv və passiv.

Materiallar dəyişmə xüsusiyyətinə malikdir, temperatur, rütubət və ya təzyiq kimi xarici parametrləri dəyişdirərək görünüşlərini dəyişdirə və orijinal vəziyyətinə qayıda bilər. İstifadəçinin fərdi vəziyyətinə cavab reaksiya verərək onlar rəngi və formasını dəyişdirə bilər.

Aktiv funksiyaları olan üçüncü tekstil ailəsi eko-tekno tekstildir. Qeyd etmək lazımdır ki, istehsalın bu istiqaməti məhsulun özünün “təkrar emalı” nəzərdə tutmur. Bu layihə tapşırıqlarının hazırlanmasında məhdudiyyətlərin nəzərə alınması və bütün sahələr üçün istifadə olunan tekstil istehsalı ilə əlaqələndirilir.

Eko-tekno tekstil, materialın özünün ömrünü aşan ekoloji məsuliyyətlə birləşdirilmiş yeni orijinal texnologiyaların istifadəsini nəzərdə tutur. Hazırda bu cür layihələrin az bir qismi həyata keçirilmişdir. Ancaq tədqiqatçıların yaradıcılığı və elmi araşdırmaları sayəsində diqqətlə nəzərdən keçirilməli olan yeni nəsil parçalar yaranmaqdadır. Şübhəsiz ki, bu cür parçaların yaradılması prosesi hakim stereotipləri böyük ölçüdə məhv edir. Bu toxuculuq məhsulları böyük ehtimalla daha çox marketinq araşdırmaları mərhələsindədir.

Eko-tekstil sənaye dizaynerləri və tədqiqat laboratoriyaları arasındakı əməkdaşlıq yolu ilə inkişaf etdirilir. Bəzən texnologiyanın özü işdə katalizator olur, bəzən əksinə, yaradıcı vasitələr texnoloji tədqiqatlarda yeni istiqamətlərin tapılmasına kömək edir. Bəzən də yaradıcı yanaşma konkret çətinliklərin öhdəsindən gəlməyin yeganə yoludur, lakin hər zaman ön plandakı məsuliyyətli yanaşma ilə birlikdə mövcuddur. Burada hələ söhbət ekodizayn, davamlı inkişaf və ya ətraf mühit haqqında getmədiyi halda bile, amma bu prosesdə iştirak edənlərin hamısına aydındır ki, gözlənilməz bir sabah üçün həll yolları tapılmalıdır.

Eko tekstilin istifadə olunduğu onsuz da bir çox sahə var: məsələn, Brochier optik liflərindən istifadə edilərək ultrabənövşəyi şüalanma ilə ətrafdakı havanı dezinfeksiya edən parçalar və Londonda yerləşən Loop adı altında fəaliyyət göstərən dizayn qrupu tərəfindən Yosun Pərdəsi layihəsində mikro yosunlardan bioyanacaqların istehsalında tekstil istifadəsini misal göstərə bilərik. Bu layihələrdən bəziləri onsuz da Marithé et Francois Girbaud tərəfindən hazırlanan WattWatch kolleksiyalarının bir hissəsidir.

Maraqlıdır ki, tədqiqatların əksəriyyəti parça tərtibatı sahəsində aparılır, və bu yaradıcılıq və ətraf mühitin qorunması ilə əlaqəli olub ekoloji amillərin nəzərə alınması üçün strateji bir istiqamət olaraq seçilmişdir. Hər dəqiqə təkmilləşdirilən müasir texnologiyalar möcüzələrin göstərilməsinə imkan verir! Gələcəyin parçaları yaranır. Bəzi xüsusiyyətlərə inanmaq belə çətindir: viruslarla mübarizə aparan, sağlamlığa nəzarət edən, istini və sərinliyi təmin edən parçalar. Bu cür materiallar bu gün bir reallıqdır. Məsələn, indi hərbi sənayedə aktiv şəkildə istifadə olunur. Gün gələcək və onlar gündəlik həyatımızın bir hissəsinə çevriləcəklər.

NEW TECHNOLOGIES IN CREATING CLOTHING COLLECTIONS

Javadzade-Talibova Gunay Afrasiyab
UNEC Azerbaijan State University of Economics
Senior Lecturer of the Design Department
Email: gunaycavadzadeh@gmail.com
Contact phone: +994 50 783 07 83

UOT 687.1

SUMMARY

Fabric production and the clothing industry have been a conservative field throughout history, but in the 17th-18th centuries, technological innovations gradually began to change. The emergence and mass use of synthetic fibers at the beginning of the 20th century provided a transition to a new stage in the textile industry. Modern technologies, which are being improved every minute, allow miracles to be performed! Fabrics of the future are emerging - fabrics that fight viruses, monitor health, provide warmth and coolness. Such materials are a reality today. The day will come when these fabrics will become part of our daily lives.

Keywords: textile industry, smart textiles, eko-design, new technologies eko-textile.

НОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СОЗДАНИИ КОЛЛЕКЦИЙ ОДЕЖДЫ

Джавадзаде-Талыбова Гюнай Афрасияб кызы
UNEC Азербайджанский Государственный Экономический Университет
Старший преподаватель кафедры Дизайн

Email: gunaycavadzadeh@gmail.com

TEЛ: +994 50 783 07 83

УДК 687.1

РЕЗЮМЕ

Производство тканей и швейная промышленность на протяжении всей истории были консервативной сферой, но в 17-18 веках она постепенно начала меняться под влиянием технологических инноваций. В начале 20 века появление и массовое использование синтетических волокон обеспечили переход к новому этапу развития текстильной промышленности. Современные технологии, которые совершенствуются каждую минуту, позволяют творить чудеса! Ткани будущего – появляются ткани, которые борются с вирусами, следят за здоровьем, обеспечивают тепло и прохладу. Такие материалы сегодня реальность. Придет день, и эти произведения станут частью нашей повседневной жизни.

Ключевые слова: текстильная промышленность, умные ткани, экотекстиль, экодизайн, новые технологии.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Мəммədova Ş. Ağıllı materiallar və tətbiq sahələri. Bakı: Elm və Təhsil. 2022.
2. Нечаев А. П. Умные ткани и их использование в дизайне одежды. Москва: МГУДТ. 2020.
3. Tao, X. (Ed.). Smart Fibres, Fabrics and Clothing. Cambridge: Woodhead Publishing. 2001.
4. Həsənova R. Müasir tekstil sənayesində texnoloji yeniliklər. Bakı: Təhsil. 2021.
5. Blackburn R. (Ed.). Sustainable Textiles: Life Cycle and Environmental Impact. Cambridge: Woodhead Publishing. 2009.

QRAFİK DİZAYNIN GƏLƏCƏYİ: SÜNİ İNTELLEKT VƏ AVTOMATLAŞDIRMANIN ROLU

Pərvin Namazova Eldarlı Əhməd qızı
UNEC Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
Dizayn kafedrasının müəllimi
Email: Parvin_namazova@unec.edu.az
TEL: +994 50 826 78 28

UOT 741.6

<https://doi.org/10.30546/200309.2025.001.305>

XÜLASƏ

Bu məqalə, qrafik dizaynın gələcəyində süni intellekt və avtomatlaşdırmanın rolunu araşdırır. Qrafik dizayn, tarixən texnologiyanın inkişafı ilə böyük dəyişikliklərə uğrayıb. Bu gün isə süni intellekt və avtomatlaşdırma alətləri dizaynerlərin işini sürətləndirərək, onlara daha yüksək keyfiyyətli və innovativ işlər yaratmaq imkanı təqdim edir. Süni intellekt, dizaynerlərə avtomatik dizayn təklifləri, şəkil redaktəsi və rəng paletləri təyin etməyə kömək edir. Avtomatlaşdırma isə təkrarlanan tapşırıqları asanlaşdırır, vaxtın qənaətini təmin edir. Bununla belə, insan yaradıcılığı hələ də dizaynın əsasını təşkil edir və bu texnologiyalar yalnız dizaynerlərin işini asanlaşdırmaq məqsədi güdür. Gələcəkdə, süni intellekt və avtomatlaşdırma texnologiyalarının daha da inkişafı ilə qrafik dizayn sahəsi daha fərdiləşmiş və interaktiv olacaq, lakin insan təxəyyülünün rolu davam edəcək.

Açar sözlər: qrafik dizayn, süni intellekt, avtomatlaşdırma, yaradıcı proses, dizayn texnologiyaları.

Qrafik dizayn, vizual ünsiyyət vasitəsilə ideyaların, məlumatların və hisslərin ötürülməsində mühüm rol oynayır və tarixən, ənənəvi metodlardan rəqəmsal texnologiyaların inkişafına qədər böyük bir dönüşüm keçirmişdir. Qrafik dizayn, yalnız estetik gözəllik yaratmaqla kifayətlənməyib, həm də ideyaların, məlumatların və hisslərin vizual şəkildə ötürülməsində mühüm rol oynayır. Qrafik dizayn, həyatımızın hər sahəsində - reklamlar, sosial media postları, loqolar, məhsul qablaşdırmaları və veb dizaynları daxil olmaqla - bizi əhatə edir.

Bu sahə, keçmişdə əl ilə çəkilən eskizlərdən və mürəkkəblə işləməkdən başlayaraq, müasir dövrdə rəqəmsal texnologiyalar və süni intellektin inkişafı ilə sürətlə dəyişmişdir.

Keçmişdə, qrafik dizaynın yaradılması sənətkarların əl işləri ilə məhdudlaşdırdı. Lakin 20-ci əsrin ortalarında kompüter texnologiyalarının tətbiqi ilə bu sahə yeni bir dövrə qədəm qoydu. Bu dövrdə, dizaynerlər üçün ənənəvi metodlar, rəqəmsal alətlər və proqramlar ilə əvəz olundu. Bugün isə, süni intellekt və avtomatlaşdırma texnologiyalarının sürətli inkişafı qrafik dizayn sahəsini dəyişdirməkdədir.

Süni intellekt, qrafik dizaynda alqoritmlər və avtomatik alətlər vasitəsilə dizaynerlərin işini sürətləndirir, rəng seçimi, şəkil tənzimləmələri və dizayn təklifləri kimi sahələrdə onların daha dəqiq və yaradıcı işlər ortaya qoymasına imkan verir. Süni intellekt (SI), kompüterlərə insan düşüncə və qərar vermə proseslərini təqlid etmə qabiliyyəti qazandıran bir texnologiyadır.

Qrafik dizaynda süni intellektin tətbiqi, bu sahədə böyük dəyişikliklərə yol açmışdır. İndiki dövrdə, dizaynerlər süni intellekt alətlərindən istifadə edərək, daha sürətli və daha dəqiq işlər ortaya qoya bilirlər. Ən məşhur süni intellekt alətlərindən biri, Adobe Sensei-dir. Bu proqram, istifadəçilərin əvvəlki işlərinə əsaslanaraq avtomatik dizayn təklifləri təqdim edir. Beləliklə, dizaynerlər daha az vaxt sərf etməklə, daha çox işə fokuslana bilirlər. Həmçinin, süni intellektin tətbiqi ilə rənglərin, şəkillərin və yazı tipinin avtomatik seçilməsi mümkündür. Məsələn, bir dizaynın rəng palitrası təyin edildikdə, süni intellekt həmin dizaynın vizual harmoniya yaratmaq üçün uyğun olan rəngləri təklif edir.

Süni intellekt həmçinin fotoqrafların avtomatik olaraq yaxşılaşdırılmasında da istifadə olunur. Şəkil keyfiyyətini artırmaq, şəkilləri və vektorları təkmilləşdirmək üçün istifadə olunan alqoritmlər, dizaynerlərin işini asanlaşdırır və onların yaradıcılıq sərbəstliyini artırır.

Avtomatlaşdırma, qrafik dizaynda təkrarlanan və vaxt alıcı tapşırıqları sürətləndirərək, dizaynerlərin yaradıcı işə daha çox fokuslanmasına və layihələri daha səmərəli şəkildə tamamlamasına imkan verir. Avtomatlaşdırma, təkrarlanan və zaman alıcı işləri sürətləndirmək məqsədilə istifadə edilən bir prosesdir. Qrafik dizayn dünyasında, avtomatlaşdırma alətləri, dizaynerlərin vaxtını və əmək sərfini optimallaşdırır, onlara yalnız yaradıcı işə fokuslanmaq imkanını verir.

Canva kimi alətlər, dizaynerlərə sadə şablonlar və avtomatik dizayn imkanları təqdim edir. Bu platformalar, istifadəçilərə istədikləri dizaynı yalnız bir neçə kliklə yaratmağa imkan verir. Həmçinin, bu alətlər çoxlu sayda sosial media postları, reklam bannerləri və digər dizaynlar yaratmaq üçün idealdır. Avtomatlaşdırma, xüsusilə böyük layihələrdə və geniş

miqyaslı dizayn işlərində çox faydalıdır, çünki bu zaman dizaynın hər bir hissəsi eyni şablonlar ilə asanlıqla tərtib edilə bilər.

Məsələn, bir şirkət sosial mediada müntəzəm olaraq reklam postları paylaşmalıdır. Bu zaman avtomatlaşdırma alətləri, hər bir post üçün şablonlar yaradaraq və onları uyğun kontentlə dolduraraq dizaynerin iş yükünü azaldır. Bu şəkildə, dizaynerlər yalnız kontentin estetik və yaradıcı tərəflərinə fokuslana bilərlər.

Süni intellekt və avtomatlaşdırma, yaradıcı prosesi sürətləndirərək dizaynerlərin işini asanlaşdırır, lakin eyni zamanda müəyyən sərhədlər qoyaraq, insan yaradıcılığının və təxəyyülünün əvəzlənməz rolunu qoruyur. Bu texnologiyalar, təkrarlanan işləri avtomatlaşdırmaqla dizaynerlərin daha unikal və orijinal ideyalar üzərində fokuslanmasına şərait yaradır. Süni intellekt və avtomatlaşdırma, yaradıcı prosesi müxtəlif yollarla dəyişdirir. Bir tərəfdən, bu texnologiyalar dizaynerlərin işini sürətləndirir, digər tərəfdən isə müəyyən yaradıcı imkanları məhdudlaşdırır. Süni intellektin və avtomatlaşdırmanın təqdim etdiyi alətlər, dizaynerlərə daha əvvəl görülməsi çətin olan tapşırıqları asanlıqla həll etməyə imkan verir. Məsələn, bir dizaynın rəng palitrasının avtomatik olaraq uyğunlaşdırılması və ya şəkillərin avtomatik tənzimlənməsi, dizaynerin işini sadələşdirir və sürətləndirir.

Lakin bu texnologiyalar bəzi yaradıcı sərhədləri də təyin edir. İnsan yaradıcılığı hələ də dizaynın əsasını təşkil edir, çünki süni intellekt və avtomatlaşdırma yalnız müəyyən strukturları və standartları izləyir. Yaradıcı düşüncə, təxəyyül və fərdi yanaşma hələ də dizaynerin özünə məxsus xüsusiyyətləridir. Süni intellektin ən yaxşı şəkildə işlədiyi sahələrdə belə, dizaynerin bədii duyğusu və insan təcrübəsi mühüm rol oynayır.

Gələcək trendlər, qrafik dizayn və süni intellektin birgə inkişafını göstərir, burada yeni alətlər və texnologiyalar daha fərdiləşmiş və interaktiv dizaynlar yaratmağa imkan verəcək. Süni intellektin daha mürəkkəb və intuitiv xüsusiyyətləri, dizaynerlərə daha yüksək keyfiyyətli işlər təqdim etməklə yanaşı, daha sürətli və effektiv iş prosesi təmin edəcək. Bu inkişaf, həmçinin virtual və artırılmış realıq kimi yeni texnologiyaların tətbiqi ilə dizaynın yeni imkanlarını ortaya çıxaracaq.

Qrafik dizaynın gələcəyi süni intellekt və avtomatlaşdırmanın təsiri ilə daha da inkişaf edəcək. Gələcəkdə, dizayn prosesləri daha fərdiləşmiş və interaktiv olacaq. Süni intellekt alətləri, istifadəçilərin xüsusi tələblərinə uyğun dizayn təklifləri təqdim edəcək.

Ən son trendlərdən biri, “dərindən öyrənmə” texnologiyasının istifadəsidir. Bu texnologiya, süni intellektin daha mürəkkəb dizayn qərarları verməsini və insan yaradıcılığını

daha yaxşı təqlid etməsini təmin edir. Bu, dizaynerlərin daha incə detallara diqqət yetirmələrinə və daha orijinal işlər yaratmalarına imkan verəcək.

Bundan başqa, virtual reallıq (VR) və artırılmış reallıq (AR) kimi yeni texnologiyalar, qrafik dizaynda yeni perspektivlər yaradır. Gələcəkdə, dizaynerlər bu texnologiyalardan istifadə edərək daha interaktiv və immersiv dizaynlar yaradacaq. Bu texnologiyalar həmçinin müştəri ilə dizayner arasında daha effektiv bir əlaqə qurulmasına imkan verəcək.

Nəticə olaraq, qrafik dizayn, süni intellekt və avtomatlaşdırma texnologiyalarının tətbiqi ilə yeni bir dövrə qədəm qoyur. Bu texnologiyalar dizaynerlərə daha sürətli və keyfiyyətli işlər yaratmaq imkanı verir, lakin insan yaradıcılığı və təxəyyülü hələ də bu sahənin mərkəzində qalır. Gələcəkdə, süni intellekt və avtomatlaşdırma daha da inkişaf edərək, qrafik dizaynın daha fərdiləşmiş və interaktiv olmasına imkan verəcək. Lakin, bu texnologiyalar yalnız dizaynerlərin işini asanlaşdırmaq məqsədi güdür, insanın yaradıcı potensialı isə hər zaman mərkəzi rol oynayacaq.

Qrafik dizayn sahəsi, süni intellekt və avtomatlaşdırmanın tətbiqi ilə yeni bir dövrə qədəm qoyur. Bu texnologiyalar, dizaynerlərə daha sürətli və daha keyfiyyətli işlər ortaya qoymağa imkan verir. Lakin, dizaynerlərin yaradıcılığı və insan təxəyyülü hələ də bu sahənin mərkəzindədir. Gələcəkdə, süni intellekt və avtomatlaşdırmanın daha da inkişaf edəcəyini gözləmək olar, lakin bu texnologiyalar yalnız dizaynerlərin işini asanlaşdıracaq, onların yaradıcı potensialını azaldacaq deyil.

Qrafik dizaynın gələcəyi, texnologiyanın inkişafı ilə paralel olaraq, həm daha sürətli, həm də daha orijinal işlər ortaya qoymağa imkan verəcək. Bununla yanaşı, insan və maşın əməkdaşlığının balansı qorunaraq yaradıcı sənətin inkişafı davam edəcək. Süni intellekt və avtomatlaşdırma qrafik dizaynın gələcəyində mühüm rol oynayacaq, lakin bu sahənin yaradıcı təməli hələ də insanın özündə qalacaq.

THE FUTURE OF GRAPHIC DESIGN: THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND AUTOMATION

Parvin Namazova Eldarli Ahmed
UNEC Azerbaijan State University of Economics
Teacher of the Design Department
Email: Parvin_namazova@unec.edu.az
Contact phone: +994 50 826 78 28

SUMMARY

This article explores the role of artificial intelligence and automation in the future of graphic design. Historically, graphic design has undergone significant changes with the advancement of technology. Today, AI and automation tools accelerate designers' workflows, enabling them to create higher-quality and more innovative work.

AI helps designers by offering automatic design suggestions, image editing capabilities, and color palette recommendations. Automation simplifies repetitive tasks, saving time. However, human creativity remains at the core of design, and these technologies are intended to assist, not replace, designers. In the future, as AI and automation technologies continue to evolve, the field of graphic design will become more personalized and interactive, though the role of human imagination will persist.

Keywords: graphic design, artificial intelligence, automation, creative process, design technologies.

БУДУЩЕЕ ГРАФИЧЕСКОГО ДИЗАЙНА: РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И АВТОМАТИЗАЦИИ

Парвин Намазова Эльдарли Ахмед кызы
UNEC Азербайджанский Государственный Экономический Университет
Преподаватель кафедры Дизайн
Email: Parvin_namazova@unec.edu.az
ТЕЛ: +994 50 826 78 28

УДК 741.6

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматривается роль искусственного интеллекта и автоматизации в будущем графического дизайна. Исторически графический дизайн претерпел значительные изменения с развитием технологий. Сегодня инструменты ИИ и автоматизации ускоряют рабочие процессы дизайнеров, позволяя им создавать более качественные и инновационные работы.

Искусственный интеллект помогает дизайнерам с автоматическими предложениями по дизайну, редактированием изображений и подбором цветовых

палитр. Автоматизация упрощает повторяющиеся задачи и экономит время. Тем не менее, человеческое творчество по-прежнему составляет основу дизайна, а данные технологии направлены на поддержку, а не замену дизайнеров. В будущем, с дальнейшим развитием ИИ и автоматизации, сфера графического дизайна станет более персонализированной и интерактивной, но роль человеческого воображения сохранится.

Ключевые слова: графический дизайн, искусственный интеллект, автоматизация, творческий процесс, технологии дизайна.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Maret Bone, Graphic Design in the Age of AI, Blurb Books. 2023.
2. Md Haseen Akhtar, Janakarajan Ramkumar, AI for Designers, Springer. 2023.
3. Jeroen Erne, The Artificial Intelligence Handbook for Graphic Designers, Independent Publishing. 2024.
4. Anton Moller, Designing the Future: How Artificial Intelligence Transforms Graphic Design, Independent Publishing. 2024.
5. Mohammad Anwer, Nivarti Jayaram, AI-Driven Design Revolution: Transforming Creativity and Efficiency with Generative Artificial Intelligence, Solvagence. 2025.

CONCEPTUAL ART AS A FORM OF INTELLECTUAL DESIGN: TRACING THE LINE FROM HEGEL TO MCQUEEN

Novruzlu Farida Rufat
UNEC Azerbaijan State University of Economics
Teacher of the Design Department
Email: farida.novruzovlu@unec.edu.az
Contact phone: +994 50 600 72 17

UOT 7.05

<https://doi.org/10.30546/200309.2025.001.307>

SUMMARY

This article explores the profound theoretical and practical significance of conceptual art in the context of contemporary design. Emphasizing the primacy of ideas over material form, conceptual art challenges traditional boundaries between artist, object, and viewer-redefining the essence and function of art in modern culture. The paper traces the philosophical roots of conceptualism, notably in the work of Hegel and later thinkers such as Wittgenstein and Derrida, and examines how these frameworks inform artistic practices that prioritize intellectual engagement and critical reflection. Through case studies in performance, video art, installations, and fashion, the article reveals how conceptual strategies disrupt aesthetic norms and reshape creative expression. It further investigates the role of deconstruction, experimental materials, and ecological awareness in transforming fashion into a site of cultural critique. Finally, it highlights the interdisciplinary impact of conceptualism across digital media, architecture, graphic, and industrial design-positioning conceptual art not only as an aesthetic approach but as a transformative force in the creative industries.

Keywords: conceptual art, critical design, philosophical aesthetics, performance art, installation, deconstruction, fashion theory, sustainability, visual culture.

In recent decades, conceptual art has become one of the most intensely analyzed and theoretically significant fields in contemporary art and design discussions. In contrast to traditional art forms that emphasize visual aesthetics and physical materials, conceptual art places the central focus on the idea itself as the main means of artistic expression. By questioning traditional aesthetics and established methods of artistic creation, conceptual art

provokes deep inquiries into meaning, perception, authorship, and the viewer's role in interpreting the work.

Its influence is especially evident in the realm of design, where conceptual thinking, socio-cultural context, and philosophical exploration often take precedence over purely aesthetic or technical concerns. This shift in understanding frames conceptual art not just as a stylistic movement, but as a powerful cultural and intellectual tool that reshapes the limits of creative practice. Amid ongoing globalization, technological advancement, and the increasing theoretical depth of the creative industries, conceptual art's significance continues to grow—calling for critical reflection and cross-disciplinary examination.

The Essence of Conceptual Art

Conceptual art, which established itself as a distinct movement in the 1960s, is defined by its emphasis on the idea taking precedence over the tangible artwork. Sol LeWitt, a key pioneer of the movement, famously asserted, “the idea becomes a machine that makes the art, highlighting the centrality of concept over execution in conceptual art. In these works, the essence of the artistic act shifts from producing a physical object to developing an idea and conveying it to the viewer. This change in emphasis results in the so-called “dematerialization” of art, where the concept outweighs its physical or visual form. Consequently, conceptual art breaks down conventional distinctions between the artist, the artwork, and the viewer, assigning the viewer an active role in constructing meaning. It questions established aesthetic norms, traditional ideas of form and technique, and offers a radically new understanding of what constitutes art and the functions it can serve within society.

Conceptual artists like Joseph Kosuth have delved into the philosophical aspects of art, arguing that the definition of “art” itself can be an integral component of the artwork. In his iconic piece *One and Three Chairs*, Kosuth challenges the distinctions between an object, its image, and its linguistic description. The installation features a real chair, a photograph of the chair, and a printed dictionary definition of the word “chair,” prompting viewers to reflect on perception, language, and the essence of artistic representation—an exemplary act within the conceptual art tradition.

This tripartite arrangement illustrates a core principle of conceptualism: the artwork transcends its visual appearance and functions as an intellectual construct that invites interpretation and critical thinking. Rather than eliciting a purely emotional reaction, conceptual art engages the viewer in an analytical and discursive process. In doing so, it transforms the

viewer into an active participant in meaning-making, positioning the artwork as a catalyst for critical reflection rather than a passive object of aesthetic admiration.

Philosophical Foundations and Theoretical Influences

Philosophy has been instrumental in shaping the foundations and evolution of conceptual art. The influence of German Idealism-especially the thought of Georg Wilhelm Friedrich Hegel-has deeply informed conceptualist inquiries into the nature of art. Hegel viewed art as a vehicle for expressing truths that lie beyond the scope of direct sensory experience. This notion aligns closely with the objectives of many conceptual artists, who strive to communicate philosophical or socio-political ideas that extend beyond the purely visual or material dimensions of the artwork.

Contemporary scholars continue to explore conceptual art through various theoretical perspectives, including linguistic philosophy, post-structuralism, and psychoanalysis. Thinkers such as Ludwig Wittgenstein, Jacques Derrida, Michel Foucault, and Jacques Lacan have provided influential frameworks for examining the textual, symbolic, and discursive elements of conceptual practice. Wittgenstein's investigations into the boundaries of language, Derrida's deconstruction of meaning, Foucault's analysis of institutional power and discourse, and Lacan's theories of the unconscious and symbolic structures all serve as essential tools for unpacking the intricate processes of meaning-making in conceptual art.

This philosophical foundation transforms conceptual art from a purely aesthetic expression into an intellectual and discursive practice, where the artwork serves as a platform for critical examination and ideological exploration.

Aesthetics of Disruption: Hegel's "Ugly Truth" and the Foundations of Anti-Art

Hegel's concept of the "ugly truth" and his critique of the deceptive nature of aesthetic perception provided a philosophical basis for the rise of anti-art, aesthetic provocation, and the rejection of conventional artistic forms. These ideas deeply impacted avant-garde movements such as Dada, Fluxus, and later conceptual art. Artists associated with these currents were less concerned with producing visually pleasing objects and more focused on stimulating critical thought and intellectual engagement from their audiences.

Conceptual art seeks to uncover the underlying structures of perception and ideology that are concealed by traditional aesthetic norms. Through the deconstruction of familiar images and meaning systems, it prompts viewers to critically examine what is commonly regarded as visually and culturally standard. Rather than presenting beauty or clarity, conceptual artists

frequently create works that are ambiguous, complex, and ironic-deliberately resisting straightforward interpretation and inviting deeper reflection.

In this sense, conceptualism operates as a form of artistic intellectual critique-challenging visual culture, societal frameworks, and the language of art itself. It blurs the lines between artwork and idea, between observer and active participant, redefining art as a space for philosophical, political, and cultural exploration.

Forms of Expression: Performance, Video Art, and Installations

Conceptual art takes on diverse forms, from minimalist objects to intricate installations and live performances. Among its key expressions is performance art, where the artist's actions constitute the artwork itself. This medium foregrounds time, space, and the physical body, breaking down traditional separations between artist, audience, and art object. In performance, the body becomes more than a tool-it becomes a site of meaning, where presence, duration, and interaction are essential to conveying the conceptual intent.

Video art, by contrast, utilizes the technological possibilities of recording and editing to craft complex visual narratives. In this medium, sound, motion, and conceptual intention merge into a cohesive representational system. Video allows artists to control time, pacing, and perspective, generating immersive experiences that disrupt conventional storytelling and viewing practices. Both performance and video art move beyond the static object, embodying the conceptualist drive to rethink the nature of art itself and situate it within a fluid, interdisciplinary context.

Installation as Spatial Discourse and Experiential Medium

Installations, as a spatial mode of artistic expression, uniquely enable the viewer to be physically and mentally immersed within the work, breaking down the conventional separation between art and audience. Artists such as Nam June Paik, Yoko Ono, and Allan Kaprow exemplify this approach, blending technology, the human body, spatial dynamics, and language into a cohesive conceptual environment. Rather than creating a standalone object, these practices aim to construct an interactive experience-one in which the viewer plays an active role in shaping meaning.

Within this framework, the installation serves not just as a visual construct, but as a space for semantic engagement-an immersive environment that encourages nuanced interpretation. It stimulates various layers of perception and cognition, invoking memory, personal association, and cultural symbolism. In doing so, conceptual installation art surpasses

the purely visual, engaging both the intellect and the emotions of the viewer. It reimagines the artwork as an evolving process of dialogue and reflection, transforming art from a static object into a dynamic, experiential encounter.

Integration into Fashion and Design

One of the most striking manifestations of conceptual art's influence on design is found in contemporary fashion. More and more, designers embrace conceptualist principles to craft creations that go beyond clothing-offering visual and philosophical commentary. In this context, fashion transforms into a medium of critical inquiry, engaging with social conventions, political realities, and cultural symbolism through wearable forms.

Designers such as Martin Margiela, Alexander McQueen, Rei Kawakubo, Ann Demeulemeester, and Issey Miyake exemplify the integration of conceptual frameworks into fashion. Their collections often challenge traditional ideas of symmetry, completeness, and functionality-intentionally disrupting the viewer's expectations. In these instances, the emphasis moves away from conventional beauty and toward conceptual depth, treating fashion as a medium for intellectual exploration and cultural critique. These practices highlight the fluid boundary between art and design, revealing how conceptual thinking can fundamentally reshape the nature of aesthetic production within today's creative industries.

The Aesthetics of Deconstruction and New Materials

In fashion, conceptualism frequently manifests through the strategy of deconstruction-a method where garments are purposefully disassembled or fragmented to expose their inner structures. Features such as visible seams, unfinished edges, asymmetry, and intentionally rough craftsmanship are employed not just for aesthetic effect, but as vehicles for critical commentary. Deconstruction transcends style; it operates as a philosophical approach that questions traditional assumptions about form, functionality, and the very definition of beauty in fashion.

In this context, clothing sheds its conventional "correctness" and emerges as a platform for intellectual exchange between designer and viewer. The garment becomes a conceptual arena where meaning is shaped through disruption, imperfection, and ambiguity. This philosophy extends to the use of experimental materials-such as digital textiles, biodegradable fibers, and sustainable fabrics-transforming fashion into a testing ground for innovative conceptual practices. In this setting, materiality itself becomes a communicative medium, advancing critical conversations around technology, ecology, and the evolving future of design.

The Ecological Dimension and the Concept of Sustainability

Amid rising global concern over environmental challenges, conceptual art and design are increasingly converging around the theme of sustainability. Movements like *Arte Povera* and the ethos of upcycling illustrate how modest, “poor” materials can be transformed into works that carry deep symbolic weight and critical resonance. In this context, both artists and designers use their creative processes to challenge the logic of overconsumption and mass production, positioning their work as a form of socio-environmental critique and a call for more conscious, responsible forms of making.

In the fashion industry, these principles are embodied through the use of recycled materials, artisanal techniques, secondary design methods, and a deliberate departure from industrial norms. Conceptual collections in this framework go beyond aesthetic innovation—they become vehicles for social critique, ethical reflection, and critical engagement with consumer habits. Here, sustainability is not merely a technical or environmental concern, but a conceptual stance woven into the fabric and narrative of the work itself.

Transdisciplinarity and Practical Application

Conceptual art extends its influence across numerous disciplines, including graphic and industrial design, architecture, and digital media. In graphic design, conceptual principles appear through the strategic use of typography, metaphor, symbolic imagery, and visual poetry—elevating posters, books, and logos into thought-provoking statements. In this context, visual elements serve not just as decoration, but as vessels for conveying complex ideas and engaging the viewer in intellectual dialogue.

In industrial design, objects are conceived not solely for their functional purpose but also as mediums for expressing philosophical or socio-political ideas. Ordinary items are transformed into tools for contemplation, demonstrating that practicality and conceptual meaning can coexist. Similarly, architecture—ranging from postmodernism to parametric design—increasingly treats buildings as symbolic entities that communicate values, ideologies, and cultural stories. The Guggenheim Museum in Bilbao, for instance, conveys themes of movement and openness through its dynamic form, while the Sagrada Família in Barcelona offers a rich symbolic language grounded in spirituality and national identity.

In the digital media landscape, conceptualism finds expression through user interfaces, visual systems, interactive installations, and web design. These digital creations are designed not only to fulfill practical functions but also to provoke intellectual and emotional engagement.

The digital environment becomes a platform for artistic and semantic interaction, where each click, gesture, or graphic element can embody and convey layered meanings. Through the integration of conceptual strategies across disciplines, contemporary design evolves into a space for critical inquiry, cultural commentary, and meaningful communication.

Conceptual art moves beyond traditional notions of visual creativity, positioning itself as a mode of thought, interpretation, and critical reflection. Within contemporary design, its principles foster the expansion of creative boundaries, the questioning of established conventions, and the emergence of new forms of social interaction. The impact of conceptualism is visible across diverse disciplines-fashion, architecture, digital media, graphic and industrial design-where the focus shifts from surface aesthetics to deeper layers of meaning, communication, and cultural commentary.

Conceptual art plays a key role in shaping a new kind of viewer-one who is reflective, critically engaged, and actively involved in interpretation and dialogue. In this way, conceptualism transcends its role as an artistic strategy and emerges as a driving force for intellectual and cultural renewal. In the context of a rapidly evolving world, its integration into design practices marks an essential move toward developing visual systems that are not only sustainable but also rich in meaning and relevance.

İNTELLEKTUAL DİZAYN FORMASI KİMİ KONSEPTÜAL SƏNƏT: HEGELDƏN MCQUEENƏ XƏTTİN İZLƏMƏSİ

Novruzlu Fəridə Rüşət qızı
UNEC Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
Dizayn kafedrasının müəllimi
Email: farida.novruzovlu@unec.edu.az
TEL: +994 50 600 72 17

UOT 7.05

XÜLASƏ

Bu məqalədə konseptual incəsənətin müasir dizayn sahəsindəki nəzəri və praktik əhəmiyyəti araşdırılır. Ənənəvi incəsənətdən fərqli olaraq, konseptual incəsənət ideyanı əsas ifadə vasitəsi kimi ön plana çıxarır və sənətkar, əsər və tamaşaçı arasındakı sərhədləri sorgulayaraq incəsənətin mahiyyətini yenidən müəyyənləşdirir. Məqalədə Hegel, Vitqenşteyn və Derrida kimi filosofların fikirlərinə əsaslanaraq konseptual sənətin fəlsəfi təməlləri təhlil olunur. Performans, video-art, instalyasiya və moda nümunələri üzərindən göstərilir ki, konseptual yanaşmalar estetik qaydaları pozur və intellektual düşüncəni təşviq edir. Eyni

zamanda dekonstruksiya, eksperimental materiallardan istifadə və ekoloji məsuliyyət kimi mövzulara toxunularaq modanın tənqidi düşüncə vasitəsinə çevrildiyi vurğulanır. Məqalənin sonunda konseptualizmin rəqəmsal media, arxitektura, qrafik və sənaye dizaynı kimi müxtəlif sahələrə təsiri göstərilir. Bu yanaşma, konseptual incəsənəti təkcə estetik ifadə forması deyil, həm də müasir yaradıcı sənayelərdə dəyişiklik yaradan güclü intellektual vasitə kimi təqdim edir.

Açar sözlər: konseptual incəsənət, fəlsəfi estetika, tənqidi dizayn, performans sənəti, instalyasiya, dekonstruksiya, moda nəzəriyyəsi, davamlılıq, vizual mədəniyyət.

КОНЦЕПТУАЛЬНОЕ ИСКУССТВО КАК ФОРМА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ДИЗАЙНА: ПРОСЛЕЖИВАЯ ЛИНИЮ ОТ ГЕГЕЛЯ ДО МАККУИНА

Новрузлу Фарида Руфат кызы
UNEC Azərbaycan Dövlət Universiteti
Dizayn kafedrası müəllimi
Email: farida.novruzovlu@unec.edu.az
TEL: +994 50 600 72 17

УДК 7.05

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается концептуальное искусство как значимое явление в современном дизайне и визуальной культуре. В отличие от традиционных форм искусства, концептуализм акцентирует внимание на идее как главном средстве выражения, смещая фокус с эстетического объекта на интеллектуальное содержание. Прослеживаются философские основы концептуального искусства - от немецкого идеализма Гегеля до постструктурализма Витгенштейна, Деррида и Фуко. Особое внимание уделяется тому, как концептуальные стратегии проявляются в перформансе, видеоарте, инсталляциях и моде. Подчеркивается роль деконструкции, экологически устойчивых материалов и критического подхода к потреблению. В заключение анализируется трансдисциплинарное влияние концептуального мышления на архитектуру, цифровые медиа, графический и промышленный дизайн. Концептуальное искусство предстает как мощный интеллектуальный инструмент, переосмысливающий границы современного творчества и вовлекающий зрителя в активное осмысление.

Ключевые слова: концептуальное искусство, философская эстетика, критический дизайн, перформанс, инсталляция, деконструкция, теория моды, устойчивое развитие, визуальная культура.

References

1. Sol Lewitt Paragraphs on Conceptual Art. 1999.
2. Corris M. Conceptual Art: Theory, Myth, and Practice. 2003.
3. Godfrey T. Conceptual Art. 1998.
4. Kosuth J. Art After Philosophy and After: Collected Writings. 1993.
5. Kostelanetz R. Esthetics Contemporary. 1978.
6. Scardi G., Orta L., & Entwistle J. Aware: Art Fashion Identity. 2011.
7. Harren N. Fluxus Forms: Scores, Multiples, and the Eternal Network. 2020.
8. Foster H., Krauss R., Bois Y., Buchloh B. H. D., & Joselit D. Art since 1900: Modernism, Antimodernism, Postmodernism. 2016.
9. Oakley Smith M., Kubler A., & Guinness D. Art/Fashion in the 21st Century. 2013.
10. Fogg M., & Steele V. Fashion: The Whole Story (2nd ed). 2020.
11. Steele V. Fashion Theory: The Journal of Dress, Body & Culture, 10(4). 2006.
12. <https://artchive.ru/styles/conceptualism>
13. <https://www.theartstory.org/critic/rosenberg-harold/>
14. <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/p/performance-art#:~:text=While%20the%20terms%20'performance'%20and,dada%20cabarets%20of%20the%201910s>
15. <https://www.theartstory.org/artist/schlemmer-oskar/>
16. <https://www.moma.org/artists/399>
17. <https://mydecor.ru/heroes/design/mikele-de-lukki-radikalnaya-klassika-id6842622/>
18. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/485067>
19. <https://www.archdaily.com/422470/ad-classics-the-guggenheim-museum-bilbao-frank-gehry>
20. <https://sagradafamilia.org/en/history-of-the-temple/>

DATA-DRIVEN APPROACHES IN FASHION DESIGN: STYLE CREATION THROUGH ALGORITHMS

Huseynova Naila Zarif
Azerbaijan State University of Economics (UNEC)
Email: nailahuseynovazarif@gmail.com
Contact phone: +994 50 821 99 02

UOT 745.2:004.8

<https://doi.org/10.30546/200309.2025.001.311>

SUMMARY

This article explores the influence of modern technologies—particularly data-driven directions and artificial intelligence (AI)—on the fashion industry. While data-driven design is a growing global trend, it remains relatively underexplored in Azerbaijan. The main goal of the research is to examine the methods of style formation through algorithms and to evaluate the potential for implementing such technologies in the local fashion sector.

Within the research framework, the theoretical foundation of data-driven design and data identification methods in fashion (such as social media, customer behavior, and e-commerce analytics) have been studied. The study also analyzes the work of digital designers using AI tools such as DALL·E, Midjourney, Vue.ai, and Fashwell, along with the styles they produce. In addition, personalized fashion experiences and possible future ethical challenges in this direction are examined.

Keywords: data-driven design, artificial intelligence, fashion algorithms, personalized design, digital designers.

Relevance of the Research and Problem Statement. In recent years, the influence of technology on the fashion industry has grown rapidly. In particular, we are witnessing the emergence of modern methods in fashion design through the integration of artificial intelligence (AI) and data-driven applications.

Data-driven design has gained widespread relevance globally, playing a significant role in both the creation of fashion products and the presentation of personalized designs. However, in Azerbaijan, scientific research in this field has not yet reached the expected level, and studies in this area remain limited.

This research aims to explore the potential applications of data-driven approaches in fashion design and examine how algorithms can be used to create style, contributing to the advancement of this innovative field in our country.

One of the key problems addressed in the study is the lack of systematic scientific research on the implementation of existing digital technologies in Azerbaijan. As a result, the technological potential in this domain is largely underutilized.

Research Objectives and Tasks. The main objective of this research is to examine the significant role of modern technologies-particularly data analytics and artificial intelligence-in today's fashion industry, and to scientifically investigate the potential of data-driven design applications as well as the methods of style formation through algorithms.

The study reviews international examples and also explores the applicability of these approaches within the Azerbaijani fashion industry. To achieve these goals, several academic and practical tasks have been identified.

First, the concept of data-driven design is analyzed in detail from theoretical and conceptual perspectives. Then, technological fashion platforms operating with algorithms and their practical application models are examined within the research.

Research Methodology. This study employs various methods to explore the implementation of data-driven design in the creation of clothing styles within the fashion industry, as well as the style generation capabilities of artificial intelligence tools. The methods used include:

Technological Analysis Method. Within the research, a technological analysis method was applied to examine the artificial intelligence and data-driven systems used in fashion design. Platforms such as Fashwell, Vue.ai, DALL·E, and IBM Watson were studied in terms of their functionality and efficiency in style creation.

The analysis focused on the principles of operation of these tools, including their data collection methods, pattern recognition, and style generation mechanisms. The study systematically evaluates how these technologies process large volumes of user and market data to generate fashion outputs and enable personalized design experiences.

Qualitative and Visual Analysis Method. AI-generated fashion style samples were analyzed based on practical examples using qualitative and visual analysis methods. Designs created by various artificial intelligence models were evaluated according to key criteria such as functionality, aesthetic value, and personalization.

This method enabled a deeper understanding of how AI-based systems reflect user preferences, current trends, and visual harmony within the context of modern fashion design.

Contextual Analysis. The current state of the fashion industry in Azerbaijan, the existing technological infrastructure, and the effectiveness of local designers in utilizing digital platforms have been examined. This section of the article aims to evaluate the potential for local implementation in this area and to present practical recommendations.

By analyzing the regional context, the study identifies existing challenges and opportunities for integrating data-driven and AI-based design approaches into the Azerbaijani fashion sector.

What is Data-Driven Design?

Data-driven design refers to an approach where design is based on empirical information. This model focuses not on the individual taste or personal intuition of the designer, but on the behavior of the user and market trends, operating in real-time with available data. This approach is particularly significant in the fashion industry, where it is crucial to address the ever-changing consumer demands and the need for personalized design samples. Data-driven design is not only about collecting information; it also involves analyzing the data and transforming it into visual forms. The process includes using key tools such as artificial intelligence (AI), machine learning (ML), data analytics, and big data models. For example, e-commerce platforms analyze user preferences, such as the colors and styles of products they like, in order to predict future trends and create personalized fashion solutions.

In the fashion industry, data collection methods are based on several different approaches. The most commonly used methods are as follows:

Customer Behavior: In fashion, brands have always studied customer behavior by tracking which products they prefer, which clothing items they choose, and within which price range they tend to prioritize. This information is crucial for creating new style collections that align with customer demands and helps in formulating effective sales strategies.

Social Media: As we know, social media platforms (Instagram, Facebook, Twitter, etc.) hold significant and crucial importance in the fashion industry. Here, users share their style choices on their social media accounts, as well as mention the brands they follow and like. They also contribute to the spread of information in the fashion world through comments and reactions. This helps brands gather such information, allowing them to better address customer interests and create more effective strategies.

E-Commerce Analytics: It is well known that online shopping uses various tools to track customer activity and enhance shopping habits. This includes collecting data on which products users view the most, which items they frequently add to their carts, and which ones they purchase most often. Based on this information, personalized offers can be presented to individual customers. Such methods help brands make more effective and accurate decisions while providing better and more efficient experiences in the digital environment.

Digital Designers and AI Models (DALL·E, MidJourney Fashion version, Fashwell, Vue.ai). As we know, digital designers nowadays are increasingly leveraging artificial intelligence technologies, which have become relevant in almost every field, to shape innovative approaches in fashion design. These systems primarily analyze visual information and generate new styles tailored to customer demands, thereby accelerating the overall design process.

DALL·E - is an artificial intelligence model developed by OpenAI. It primarily generates visual images based on textual descriptions, and this feature is widely used in fashion design. For example, it can create clothing sketches from specific descriptions provided by the user.

Consumer-Oriented Design: Personalized Fashion Experience. Consumer-oriented design is an approach focused on creating fashion items based on individual customer demands and preferences. This method uses artificial intelligence and data analytics to analyze each buyer's behavior and choices, offering them personalized clothing suggestions. In turn, this not only increases user satisfaction but also strengthens brands' competitive advantage in the market.

Future Opportunities and Ethical Challenges. If we focus on the future, it is undeniable that data-driven and AI-powered fashion design will become even more personalized, faster, and more efficient. However, alongside this advancement, issues such as copyright, the balance between human creativity and modern technology, as well as ethical concerns, will also come to the forefront and require careful consideration.

It is widely recognized that data-driven design holds great potential in the fields of fashion and apparel. In Azerbaijan, the implementation of this method requires the advancement of modern technological infrastructure and increased access to digital tools. Young fashion designers are strongly encouraged to explore, apply, and learn modern technologies such as

artificial intelligence and data analytics in order to enhance their creative processes and remain competitive in the evolving fashion industry.

In conclusion, as we know, the application of data-driven methods in the design process enables fashion designers to analyze market changes more deeply and create products that meet consumer needs and demands. Moreover, establishing new collaborations between design specialists working in the field of technology and fashion education institutions can further promote the practical implementation of data-driven design. Government-level support and targeted investments in this area can provide opportunities for young designers to acquire essential digital skills.

MODA DİZAYNINDA DATA ƏSASLI YANAŞMALAR: ALQORİTMLƏR İLƏ ÜSLÜBUN YARADILMASI

Hüseynova Nailə Zarif qızı
UNEC Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
Email: nailahuseynovazarif@gmail.com
TEL: +994 50 821 99 02

UOT 745.2:004.8

XÜLASƏ

Bu məqalə müasir texnologiyaların, xüsusilə də data əsaslı yanaşmaların və süni intellektin (AL) moda sənayesinə təsirini araşdırır. Data əsaslı dizayn dünya miqyasında artan bir tendensiya olsa da, Azərbaycanda hələ də nisbətən az tədqiq olunmuşdur. Tədqiqatın əsas məqsədi alqoritmlər vasitəsilə stilin formalaşdırılması metodlarını araşdırmaq və bu cür texnologiyaların yerli moda sahəsində tətbiqi potensialını qiymətləndirməkdir.

Tədqiqat çərçivəsində, moda sahəsində data əsaslı dizaynın nəzəri əsasları və data müəyyənləşdirmə üsulları (sosial media, müştəri davranışı, e-ticarət analitikası kimi) araşdırılmışdır. Eyni zamanda, DALL·E, Midjourney, Vue.ai, Fashwell kimi süni intellekt alətlərini istifadə edən rəqəmsal dizaynerlərin fəaliyyəti və onların yaratdığı stillər təhlil edilmişdir. Bununla yanaşı, fərdiləşdirilmiş moda təcrübələri və bu istiqamətdə gələcəkdə qarşıya çıxacaq etik problemlər də tədqiq olunmuşdur.

Açar sözlər: data əsaslı dizayn, süni intellekt, moda alqoritmləri, fərdiləşdirilmiş dizayn, rəqəmsal dizaynerlər.

ПОДХОДЫ, ОРИЕНТИРОВАННЫЕ НА ДАННЫЕ В ДИЗАЙНЕ МОДЫ: СОЗДАНИЕ СТИЛЯ С ПОМОЩЬЮ АЛГОРИТМОВ

Гусейнова Наиля Зариф кызы
UNEC Азербайджанский Государственный Экономический Университет
Email: nailahuseynovazarif@gmail.com
ТЕЛ: +994 50 821 99 02

УДК 745.2:004.8

РЕЗЮМЕ

Данная статья исследует влияние современных технологий, в частности, основанных на данных подходов и искусственного интеллекта (ИИ), на модную индустрию. Несмотря на то, что дизайн, основанный на данных, является растущей глобальной тенденцией, в Азербайджане эта тема остается относительно малоизученной. Основная цель исследования - изучить методы формирования стиля через алгоритмы и оценить потенциал применения таких технологий в местном модном секторе.

В рамках исследования были изучены теоретические основы данных, а также методы сбора данных в модной отрасли (такие как социальные сети, поведение клиентов и аналитика электронной торговли). Также в исследовании анализируется работа цифровых дизайнеров с использованием ИИ-инструментов, таких как DALL-E, Midjourney, Vue.ai и Fashwell, а также стили, которые они создают. Дополнительно рассматриваются персонализированные модные решения и возможные этические проблемы в будущем в этой области.

Ключевые слова: дизайн на основе данных, искусственный интеллект, модные алгоритмы, персонализированный дизайн, цифровые дизайнеры.

References

1. Rissanen, T., & McQuillan, H. Zero waste fashion design. Bloomsbury Publishing.
2. Sun, P., Zhang, Y., Wang, H., & Liu, J. AI in fashion design: A review. International 2016 Journal of Clothing Science and Technology, 2020.
3. Marr, B.. Artificial intelligence in practice: How 50 successful companies used AI and machine learning. Wiley. 2019

4. Dunn, J. Data-driven fashion: Understanding customer behavior through analytics. *Journal of Fashion Marketing and Management*, 2021.
5. Google Inc. DeepFashion: Dataset and AI models. Google AI Blog. 2022.
6. Buechley, L., & Hill, B. M. LilyPad in the wild: How hardware's long tail is supporting new engineering and design communities. *Proceedings of the 8th ACM Conference on Designing Interactive Systems*, 2010.
7. Preece, J., Rogers, Y., & Sharp, H. *Interaction design: Beyond human-computer interaction* (4th ed.). Wiley. 2015

MÜƏLLİFLƏR ÜÇÜN TƏLİMAT

1. Dizaynın aktual problemləri — Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin nəzdində nəşr olunan, dizayn sahəsində aktual nəzəri və tətbiqi problemlərə həsr olunmuş elmi jurnaldır. Jurnalın məqsədi qrafik dizayn, vizual kommunikasiya, sənaye dizaynı, rəqəmsal media, moda və tekstil dizaynı kimi sahələrdə müasir elmi və praktiki yanaşmaları əhatə edən tədqiqatların yayılmasına dəstək olmaqdır. Jurnal beynəlxalq tədqiqatçılar, təhsil işçiləri və praktik dizaynerlər üçün elmi fikir mübadiləsi mühiti yaradır. Jurnalda dərc olunan məqalələr dizayn sahəsində müəyyən bir mövzu üzrə aparılan əsas elmi və praktiki inkişaflara ümumi baxış təqdim edir, xüsusilə son dövrdə yaranmış yenilikləri təhlil edir və gələcək tədqiqat istiqamətləri ilə bağlı elmi-praktik proqnozlar verir.

2. Məqalənin dili: Azərbaycan, ingilis və rus dillərində qəbul edilir.

3. Məqalələr jurnalın əhatə etdiyi sahələrə uyğun olmalıdır.

4. Məqalə jurnalın redaksiyasına bir nüsxədə printerdən çıxarılmış şəkildə (A4 formatda) və elektron variantda təqdim olunmalı, nüsxə müəllif tərəfindən imzalanmalıdır.

5. Məqalənin həcmi xülasələr və ədəbiyyat siyahısı da daxil olmaqla 5-8 səhifə həcmində olmalıdır. Həcmi 8 səhifəni aşan məqalə yalnız redaksiya heyətinin razılığı ilə qəbul olunur. Mətnin qrammatik cəhətdən düzgünlüyü müəllif tərəfindən yoxlanılmalıdır.

6. Jurnalda nəşr olunmaq üçün təqdim olunan məqalə öncə plagiat yoxlanışına, daha sonra isə 2 rəyçiyə göndərilir. Hər iki rəyçidən məqalə ilə bağlı müsbət rəy gələrsə, məqalə redaksiya heyəti tərəfindən nəzərdən keçirilir.

7. Məqalə redaksiya heyəti tərəfindən nəzərdən keçirilir, jurnalın tələblərinə tam cavab verdiyi təqdirdə məqalə qəbul olunur və dərcinə dair qərar verilir.

8. Təqdim olunan məqalənin strukturu ümumdünya miqyasında elmi məqalələrə şamil edilən tələblərə cavab verməlidir.

Məqalə aşağıdakı dizayn sahələrini əhatə etməlidir:

- Mühit dizaynı
- Geyim dizaynı
- Kommunikasiya dizaynı
- Sənaye dizaynı
- Dizayn və müasir incəsənət
- Rəqəmsal media dizaynı

9. Təqdim olunan məqalədə müəllifin adı, soyadı, atasının adı, elmi dərəcəsi (varsa), iş yeri, iş yerinin ünvanı, müəllifin e-mail ünvanı və əlaqə telefonları göstərməlidir.

10. Məqalənin başlığı qısa olmalı, məzmunu əks etdirməlidir. Məqaləyə üç dildə (Azərbaycan, ingilis və rus dillərində) açar sözlər və UOT indeksi əlavə olunmalıdır.

- Azərbaycan dilində təqdim olunan məqalənin əvvəlində ingilis və rus dillərində,
- İngilis dilində təqdim olunan məqalənin əvvəlində azərbaycan və rus dillərində,
- Rus dilində təqdim olunan məqalənin əvvəlində azərbaycan və ingilis dillərində eyni məzmunlu xülasələr verilməlidir.

11. Məqalədə digər mənbələrə edilən istinadlar və istifadə olunan ədəbiyyat siyahısı da olmalıdır.

12. Məqalənin mətni Microsoft Word proqramında Times New Roman şrifti ilə yığılmalıdır. Şriftin ölçüsü 12, sətirlərarası interval 1,5 olmalıdır. Sol tərəfdən məsafə 3 sm, sağ tərəfdən məsafə 2 sm, yuxarı və aşağıdan isə 3 sm olmalıdır. Birinci sətirdəki boşluq 1,5 sm. Şəkillər (rəsmlər) 11 ölçülü rəsmaltı olmalıdır. Cədvəllərdə şriftin ölçüsü 11 olmalıdır. Başlıq və yarımbaşlıqlardan, cədvəl və şəkillərdən əvvəl və sonra bir sətir ara boşluğu buraxılmalıdır. Səhifələr ardıcıl olaraq aşağıda və ortadan nömrələnməlidir. Cədvəl və şəkillərin adı olmalı və ad cədvəllər üçün cədvəlin üstündə ortada, şəkillər üçün şəklin altında ortada yerləşdirilərək, ərəb rəqəmlərilə ardıcıl nömrələnməli, müvafiq olaraq “cədvəl” və “şəkil” sözündən sonra yazılmalıdır. Cədvəl və şəkillərin başlıqları ilk hərfləri böyük olmaqla qalın şriftlə yazılmalıdır. Cədvəlin sətir və sütunlarının adları qısa olmalı, ölçü vahidləri mötərizədə göstərməlidir.

13. Qoşma səhifədə əlyazmanın əvvəllər heç bir elmi nəşrdə dərc olunmadığı və elmin hansı sahəsinə aid olduğu qeyd olunmalıdır.

MÜNDƏRİCAT

Süni intellektin moda və tekstil dizaynında imkanları: yaradıcı prosesdə yeni yanaşmalar	
Ş.R. Əliyev, S.F. İsmayılova.....	9
Sintetik geyim dizaynında biomüxtəliflik yanaşmaların tətbiqi	
Ş.R. Əliyev, G.N. Əliyeva, R.İ. Əsgərova, Z.Ş. Talıbzadə, R.Ş. Nəsrullayeva.....	17
Moda sənətində geyim dizaynının tətbiqi	
Ş.R. Əliyev, G.N. Əliyeva, F.İ. Əliyeva, R.İ. Əsgərova, S.R. Məmmədova.....	26
Geyim dizaynında modelləşdirmənin rolu	
T.H. Mirzəyev.....	36
Memarlıq və geyim sferalarının vizual estetik xüsusiyyətləri arasında bədii əlaqə	
İ.S.İsayeva.....	42
Qarabağ qadın geyim mədəniyyətinin tarixi	
N.T.Namazova.....	51
Geyim kolleksiyalarının yaradılmasında yeni texnologiyalar	
G.Ə. Cavadzadə - Talıbova.....	59
Qrafik dizaynın gələcəyi: süni intellekt və avtomatlaşdırmanın rolu	
P.Ə. Namazova Eldarlı.....	65
Conceptual art as a form of intellectual design: tracing the line from hegel to Mcqueen	
F.R. Novruzlu.....	71
DATA-DRIVEN approaches in fashion design: style creation through algorithms	
N.Z. Hüseynova.....	80

